

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TADUSKOND

Eesti keele õppetool

Moonika Pärn

KEHASÕNAD KUNI 3-AASTASTE EESTI LASTE KÕNES

Bakalaureusetöö

Juhendaja Sirli Zupping

TARTU 2015

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Kaks erinevat käsitlust sõnavara omandamise kohta	6
2. Väikelaste esimesed sõnad	9
3. Mitmesõnaliste lausungite ilmumine lapsekeelde.....	13
4. Eesti laste sõnavara omandamine	14
4.1. Eesti laste esimesed sõnad	14
4.2. Asesõnad eesti lapsekeeles.....	17
4.3. Imitatiivid eesti lapsekeeles	18
4.4. Poiste ja tüdrukute erinevused keeleomandamises	19
5. Kehasõnad kuni 3-aastaste eesti laste kõnes	22
5.1 Keeleandmestik ja meetod	23
5.2 käsi	24
5.3 silm.....	27
5.4 suu	29
5.5 süli/opa.....	31
5.6 pea.....	32
5.7 jalg	34
5.8 nina	36
5.9 tiss	37
5.10 juuksed	38
5.11 kõrv	39
5.12 kõht.....	40
5.13 hammas/kiku	42
5.14 pepu.....	43
5.15 Vähem esinenud kehasõnad	44
6. Järeldused ja arutelu	47
7. Kokkuvõte	50

Kasutatud kirjandus.....	51
Body-Related Words in the Speech of Estonian Children up to Three Years of Age.	
Summary	53

Sissejuhatus

Käesoleva töö teema valik sai innustust Astra Schultsi, Tiia Tulviste ja Kai Kaljumäe Eesti Arstis avaldatud uurimusest „Eesti laste esimesed sõnad: MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu testi tulemused” (2013). Nimetatud uurimustöö tugines vanemate täidetud testidel, mis koosnesid erinevate sõnakategooriate loeteludest. Ühe kategooriana olid testis kehaosade nimetused (edaspidi ka: kehasõnad). Asjaolu, et Astra Schultsi, Tiia Tulviste ja Kai Kaljumäe uurimus oli testipõhine, ajendas läbi vaatama CHILDES-i eesti alamkorpuses olevaid laste spontaanse kõne lindistusi, et teada saada, milliseid kehasõnasid kasutavad kuni 3-aastased eesti lapsed oma igapäeva kõnes.

Töö teoreetiliseks taustaks valisin Eve V. Clarki ning Michael Tomasello käsitlused laste esimeste sõnade omandamise kohta. Lisaks teen kokkuvõtte eesti väikelaste esimest sõnavarast. Eestikeelsetest töödest käsitlen Kadri Videri artiklit “2–3-aastaste eesti laste sõnavara” (1996), Maigi Vija magistritööd “Asesõnad ja isikuviitamine lapsekeeles” (2005) ja artiklit “Pronoomenid lapsekeeles: mõnda *mina* ja *sina* omandamisest” (Vija, 2007), Reili Arguse artikleid “Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni” (2004) ja „Imitatiivide kohast lapsekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentisusest” (2005). Lühidalt on kirjutatud ka soolistest erinevustest keeleomandamises toetudes Erikssoni jt (2012) uurimusele.

Töö eesmärgiks on välja selgitada, millised sõnad eesti laste varases sõnavaras esinevad kui kehaosi tähistavad sõnad. Lähtuvalt eesmärgist on uurimisülesandeks tuua välja produktiivsemad lekseemid, loetleda üles kehaosi tähistavate sõnade enim kasutatavad vormid ning vaadelda lapsekeelseid kõrvalekaldeid ühiskeelsetest üldtuntud nimetustest. Materjali leidmiseks vaatasin üle enamuse CHILDES-i eesti

alamkorpuses olevaid lindistusi alates vanusest 0;11 kuni vanuseni 2;11. Eeldasin, et kindlasti leian lihtsamaid ja rohkem kasutatavaid kehaosasid tähistavaid sõnu, nagu näiteks *pea*, *silmad*, *suu*, *nina*, *käed* ja *jalad*. Oletasin, et kõik leiud ei vasta kindlasti üldkeeles tuntud sõnakujule ning ka hoidekeelel on teatav mõju kehasõnade kategooria omandamisele.

1. Kaks erinevat käsitlust sõnavara omandamise kohta

Sõnaõppimise protsessi võib kirjeldada kas nn “kitsenduste” teooriaga või võtta käsitluse aluseks sotsiopragmaatiline suund. Keeleteadlased on püüdnud nende teooriatega leida seletust viidete mittemõistmise (ingl *referential indeterminacy*) probleemile.

Üks võimalus käsitleda viidete mittemõistmise probleemi sõnavara omandamises on nn kitsenduste meetod. Selle käsitluse kohaselt inimene, kes juba tunneb sõnu, omandab uusi sõnu järgmiselt: 1) loob võimalike hüpoteeside nimekirja, mille abil püüab leida tähendust uuele sõnale; 2) eemaldab mittekorrektseid hüpoteesid. Hüpoteese, mida testida, on palju ning seetõttu peab lastel olema selles protsessis edumaa, mida võibki nimetada sõnaõppimise "piiranguteks". Need piirangud aitavad eemaldada mitesobivad hüpoteesid juba enne nende kasutusele võtmist. (Tomasello 2001: 133)

Üheks „piiranguks“ sõnaõppimise protsessis võib olla see, et laste tähelepanu on suunatud ainult teatud kindlatele keskkonna elementidele ja sellele lisaks on lastel eelnevalt olemas teadmine neile suunatud esimestest viidetest täiskasvanupäraste sõnade kohta. Ühe seletuse kohaselt jälgivad väiksed lapsed pigem tervet objekti kui objekti osasid, omadusi või tegevust ning eeldavad, et uudne sõna viitabki tervele objektile. Selle teooria kohaselt on lastel eelnevalt teadmine, et kaks erinevat sõna ei tähistata ühte päriselu objekti. See tähendab, et kui täiskasvanu kasutab uut sõna millegi kohta, mille nimi on lapsele juba teada, siis arvavad lapsed automaatselt, et ilmselt ei viita uus sõna tervele objektile, vaid millelegi muule. Teooria ei täpsusta, kuidas lapsed teevad kindlaks, millisele teisele situatsiooni aspektile täpselt sõnaga viidatakse. Mõned teoreetikud usuvad jälle, et lingvistiliste väljendite omandamise võti on laste eelnevad teadmised süntaksist (ingl *syntactic bootstrapping*). Selle käsitluse kohaselt toovad süntaktilised struktuurid sõnade ümber täiendavaid kitsendusi ning aitavad nt verbe

paigutada sündmuste ja seisundite maailma. (Tomasello 1992a; viidatud Tomasello 2001: 133–134 järgi)

Sotsiopragmaatilisel lähenemisel keele omandamises on hoopis erinev perspektiiv viidete mittemõistmise probleemile. Laps võtab omaks eksperimentaalse ja kontseptuaalse keelevaate, mille kohaselt lingvistiliste sümbolite abil saavad ka teised inimesed kogeda erinevaid situatsioone. Uue sõna omandamisel võib tekkida keeruline situatsioon, kus ühe objekti kohta võib olla mitu erinevat väljendit. Näiteks ühte maatükikest võidakse kutsuda *rannaks* (meremehele), *rannikuks* (mägironijale), *maapinnaks* (langevarjurile) ja *supelrannaks* (päevitajale). (Fillmore 1982: 121). Sotsiopragmaatilise vaate kohaselt on igas loomulikus maailma keeles paika pandud kommunikatiivsed kokkulepped. Need lingvistiliste sümbolite vormid on loodud inimajaloo vältel tuhandete aastate jooksul ja nende abil üritavad keele rääkijad mõjutada teiste kõnelevate kogukonna liikmete huvi ja tähelepanu (Talmy 1996; viidatud Tomasello 2001: 134–135 järgi).

Üldiselt on keele omandamise sotsiopragmaatilise käsitlemise ja eriti viidete mittemõistmise protsessi seisukohalt olulised kaks aspekti: 1) struktureeritud sotsiaalne maailm, kuhu laps sünnib – täis stsenaariume, rutiine, sotsiaalseid mängu ja teisi kultuuriliselt koostoimivaid mudeleid; 2) lapse võime end häälestada ja osa võtta sellest struktuurset-sotsiaalsest maailmast (Tomasello 1992b; viidatud Tomasello 2001: 135 järgi). Ühes tähenduses on keel vahend, millega täiskasvanud kutsuvad lapsi üles osalema ühises sotsiaalses situatsioonis. Lapsed omakorda proovivad mõista nende sümbolite täiskasvanupärast kasutust ning vajavad selleks kogemusi. Sotsiopragmaatilise käsitlemise kohaselt võtavad lapsed malli sotsiaalsest suhtlusest. Nad üritavad seda mõista ning interpreteerida täiskasvanu kommunikatiivset kavatsust, et hetkesituatsioon saaks mõtte. (Nelson 1985; viidatud Tomasello 2001: 135 järgi)

Sotsiopragmaatilise suuna kohaselt omandavad lapsed lingvistilisi sümboleid samamoodi, nagu nad õpivad ka paljusid teisi kultuurilisi kokkuleppeid. Selles teoorias ei vaja keelesümbolite omandamine väliseid lingvistilisi kitsendusi, kuna lapsed kogevad alati erinevaid sotsiaalseid kontekste ja need sotsiaalsed kontekstid piiravad

iseenest interpreteeringu võimalusi. (Tomasello 2001: 135–136) Muidugi on sõnaõppimise eelduseks lapse võime ette kujutada referenti sarnaselt täiskasvanuga. Sotsiopragmaatilises lähenemises ei ole need ettekujutused seotud eelnevalt keelega, vaid pigem õpivad lapsed õppima seoseid kommunikatsiooni käigus. (Tomasello 2001: 136)

Niisiis õpitakse sotsiopragmaatilise suuna kohaselt sõnu samamoodi kui teisigi kultuurilisi oskusi ja kokkuleppeid: loomulikus sotsiaalses suhtluses, milles mõlemail – nii lastel kui ka nende kaasvestlejail – on kõikvõimalikud pragmaatilised eesmärgid teineteise ja maailma suhtes. Täiskasvanud võivad teha asju, mis lihtsustavad õppimise protsessi, aga lapsed peavad alati tegema teatud sotsiaal-kognitiivset tööd, et määrata, millele täiskasvanu viitab. Lapsed õpivad sõnu sotsiaalse suhtluse lahutamatu osadena. Nimelt tähtsa osana, milles nad üritavad aru saada, mida vanemad paluvad neil teha ning omakorda püüavad lapsed vanemaid panna midagi enda jaoks tegema. (Tomasello 2001: 136)

Sõnade õppimine kitsenduste meetodi kohaselt toimub uuele sõnale tähenduse leidmine läbi hüpoteeside püstitamiste ja mittesobivate hüpoteeside eemaldamise kaudu. Sotsiopragmaatilise meetodi kohaselt õpitakse keelt kommunikatsiooni käigus ning erinevad sotsiaalsed situatsioonid kitsendavad uute sõnade tähenduste määramist.

2. Väikelaste esimesed sõnad

Imikutel on võime sotsialiseerida juba sünnist alates. Tundub, et esimesel eluaastal ei saa nad aru teiste inimeste ja maailma vahelisest seosest. See muutub umbes esimese sünnipäeva paiku. Enne seda aga hakkavad lapsed vaatama nende objektide poole, mille poole täiskasvanud vaatavad (pilgu jälgimine), nad jälgivad täiskasvanute emotsionaalseid reaktsioone uudsete objektide suhtes (sotsiaalne viitamine) ja püüavad käituda objektidega nagu täiskasvanudki (imiteeriv õppimine). Väikese lapse jaoks on teine inimene kui agent, kelle tähelepanu, emotsioone ja käitumist on võimalik aktiivselt järgida ja jagada. Üheaastase väikelapse kognitiivne revolutsioon seab alustala ka järgnevas aastaks, mil ta õpib imitatiivselt kasutama igasuguseid tööriistu ja esemeid koos lingvistiliste sümbolitega. See pole ainult täiskasvanute liigutuste järgi aimamine või kõikvõimalike huvitavate keskkonna efektide loomine, vaid pigem täiskasvanute suhtemaailma reprodutseerimine. (Tomasello 2001: 150)

On lapsi, kes ütlevad mõne sõna juba enne esimest eluaastat. Teiseks eluaastaks aga suudab enamik lapsi moodustada 100–600 selget sõna. Kuuendaks eluaastaks on väikelaste vestlussõnavara kasvanud 14 000 sõnani. Niisiis omandavad lapsed vanuses kahest kuni kuuenda eluaastani päevas umbes 9–10 sõna. Igal kooliaastal lisandub laste sõnavarasse veel 3000 sõna. Vanuses 12–17 õpivad lapsed kooliraamatutest juurde kuni 10 000 sõnatüve ja lisaks veel erinevaid liitekombinatsioone. Kooli lõpuks on nad juurde õppinud minimaalselt 50 000 sõna. (Clark 2009: 75)

Sõnade õppimine tähendab seda, et tuleb määrata sõna tähendus, leida, millisesse grammatilisse kategooriasse ta kuulub ning identifitseerida konstruktsioonid, milles sõna võib esineda. Seda ei saa teha ühe korraga, sest paljudel sõnadel on rohkem kui üks tähendus. Isegi ühetähenduslikel sõnadel on mitmeid nüansse, mis avalduvad erinevates konstruktsioonides ja ka mitmesugustes idioomides. Sõna omandamise

käigus kuhjub informatsioon järk-järgult, kuna laps õpib iga väljendi ja selle konstruktsioonide avaldumiste kohta üha rohkem. Paljudes keeltes toimub sõnaõppimise protsess teatud kindlas järjekorras: esimeste sõnade tähenduste avastamine, sõnadele uute tähenduste lisandumine ning lõpuks sõna tähenduste kohta käivate hüpoteeside piiramine. (Clark 2009: 76)

Mida aeg edasi, seda rohkem hakkavad laste sõnad kõlama nagu täiskasvanute omad. Tavaliselt ei kasuta lapsed esimesi sõnu nagu täiskasvanud, kuna nad teavad vähem oma keelest ja maailmast üldse (Clark 1993: 28). Erinevates keeltes läbi viidud uurimused näitavad selgelt, et laste esimesed 50 sõna kuuluvad üsna vähestesse kategooriatesse: inimesed, söök, kehaosad, riietusesemed, loomad, sõidukid, mänguasjad, majapidamisobjektid, igapäeva rutiin, tegevused ja seisundid (Clark 2009: 76). Pole üllatus, lapsed kõnelevad sellest, mis nende ümber toimub. Alguses väljendavad nad seda kõike ühesõnalausungitega. (Clark 2009: 77)

Fensoni jt 1994. aastal tehtud uurimuse järgi on mõningad enam esinenud sõnad vanuses 1;0–1;6 ära toodud järgnevas Tabelis 1.

Tabel 1. Enam esinenud sõnad lastel vanuses 1;0–1;6
(Fenson jt 1994: 92–93; viidatud Clark 2009: 77 järgi)

kategooria	sõnad
inimesed	<i>issi</i> (1;0), <i>emme</i> (1;0), <i>tita</i> (1;3), <i>vanaema</i> (1;6), <i>vanaisa</i> (1;6)
jook/söök	<i>banaan</i> (1;4), <i>mahl</i> (1;4), <i>küpsis</i> (1;4), <i>õun</i> (1;5), <i>juust</i> (1;5)
kehaosad	<i>silm</i> (1;4), <i>nina</i> (1;4), <i>kõrv</i> (1;5)
riietusesemed	<i>king</i> (1;4), <i>sokk</i> (1;6), <i>müts</i> (1;6)
loomad	<i>koer</i> (1;2), <i>kiisu</i> (1;4), <i>kala</i> (1;6)
sõidukid	<i>auto</i> (1;4), <i>veoauto</i> (1;6)
mänguasjad	<i>pall</i> (1;3), <i>raamat</i> (1;4), <i>õhupall</i> (1;4), <i>paat</i> (1;6)
majapidamisasjad	<i>pudel</i> (1;4), <i>võtmed</i> (1;5)
igapäeva rutiinid	<i>tada</i> ('bye' 1;1), <i>tere</i> (1;2), <i>ei</i> (1;3); <i>head ööd</i> (1;4), <i>vann</i> (1;5), <i>aitäh</i> (1;6)
tegevused (helid, liikumine, seisund)	<i>uh oh</i> (1;2), <i>auh</i> ('woof' 1;4), <i>muu</i> ('moo' 1;4), <i>oih</i> ('ouch' 1;4), <i>nämm-nämm</i> ('yumyum' 1;4), <i>üles</i> (1;5), <i>alla</i> (1;5)

Ühesõnaperiood on aeg, kui lapsed produtseerivad üha enam arusaadavaid häälsusi (Clark 2009: 77). Esimestel keele omandamise kuudel jätkavad lapsed mittesõnaliste vormide moodustamist. Ajaks, mil nad ületavad 50 sõna piiri, on suhe sõnade ja mittesõnade vahel 3:1. Sõnade moodustamine nõuab motoorseid oskusi ja seetõttu võib pööre häälsuste juurest arusaadavate sõnadeni võtta palju harjutamise aega. (Clark 2009: 78)

Isegi selles varajases etapis, kui lapsed tunnevad vaid 100–200 sõna, koosneb kaks kolmandikku sõnavarast täiskasvanupärastest sõnadest. See muidugi ei tähenda, et lapsed kasutaksid neid sõnu ka täiskasvanupärasel tähendustel või õigetes kontrastides. Kahjuks ei anna õigesti kasutatud sõnad eriti palju infot selle kohta, kuidas lapsed õige tähenduseeni on jõudnud. Kindel on see, et lastel peab olema selleks väga tõhus protseduur, kui nad suudavad üle poolte sõnadest õigete tähendustega kokku sobitada.

Vanemate laste puhul on veelgi raskem tuvastada erinevusi lapsekeeleliste tähenduste ja üldkeeleliste tähenduste vahel. (Clark 1993: 37)

Lastekeelsed väljendid ei vasta alati ühiskeelest tuntud tähendustele. Lapsed üritavad hääldada mõnda sõna, olles määranud sellele mingi tähenduse ning täiskasvanud kas tunnevad ära kasutatud sõna või siis mitte. Vales tähenduses sõna kasutamisest loobuvad lapsed peale mõnda päeva või nädalat, kuna põrkuvad kokku mittemõistmisega. (Clark 1993: 36) Selliseid näiteid on vähe, kuna tihti ei saada aru, mida laps täpselt öelduga mõtles või ei ole moodustatud vorm kuidagi loogiline (Clark 1993: 37).

3. Mitmesõnaliste lausungite ilmumine lapsekeelde

Kui lapsed on sõnale mingisuguse tähenduse määranud, peavad nad välja mõtlema, kuidas see sõna sobitub teiste sõnadega. Paljud lapsed hakkavad kahesõnalisi lausungeid moodustama vanuses 1;6–2;0. Ühe käsitluse järgi lähevad lapsed ühesõnalausungitelt üle kahesõnalausungitele 6 kuni 10 kuud hiljem. Umbes kaks kuni kuus kuud peale kahesõnalausungite ilmumist kõnesse hakkavad lapsed moodustama pikemaid lauseid. Kõik lapsed ei läbi täielikult ühelausungi etappi, vaid hakkavad kahte või enam sõna kombineerima juba mõni nädal peale oma esimese sõna lausumist. (Clark 1993: 37) Erinevate keelte võrdlemisel on selgunud, et varajased sõnakombinatsioonid on sarnased nii vormilt kui ka mitmete funktsioonide poolest. Tavaliselt moodustavad lapsed kahesõnalauseid palvete esitamisel, tegevuste ja asukohtade kirjeldamisel, seisundite eitamisel, millegi omamisest rääkimisel, piiritlemisel ning küsimuste esitamisel. (Slobin 1970, viidatud Clark 2009: 157 järgi)

Kahesõnalausete perioodi algust peetakse morfoloogia omandamise alguseks. Grammatika omandamise periood kestab kogu koolieelse ea ja jätkub kuni üheksanda-kümnenda eluaastani. Esimesed laused koosnevad tavaliselt kahest ühesõnalausest, *nt pall veereb, auto sõidab*. Tavaliselt alustavad lapsed lauset oma nimega, hiljem asesõnaga *mina, ma*. Kõigepealt läbivad lapsed sõnavormide meeldejätmise etapi ning umbes 2-aastaselt hakkavad neid kasutama. Sel ajal peaks hooldaja võimalikult palju jälgima lapse kõne ning aitama last õigete grammatiliste vormide kasutamisel. (Kivi, Sarapuu 2005: 242)

4. Eesti laste sõnavara omandamine

Laste keeleomandamist uurivad nii lingvistid kui ka psühholoogid. Eesti väikelaste esimest sõnavara on uuritud mitmete autorite poolt. Töid on ilmunud nii spontaanse kõne materjalide kui ka testide tulemuste põhjal. Laste sõnavara kohta on uuritud näiteks asesõnu (nt Vija 2005) ja isikuviiitamist (nt Vija 2007) ning imitatiive (nt Argus 2004) ning poste ja tüdrukute keeleomandamise erinevusi (nt Eriksson jt 2012).

4.1. Eesti laste esimesed sõnad

Tavaliselt esimeste sõnade puhul lauset veel pole, mis tähendab, et lapse laused on ühesõnalised ja enamasti pole sõnade lõpus muutetunnuseid, seetõttu on käändevormi määramine vahel problemaatiline. Väga tihti on õige käändevormi määramisel abiks see, kui vanem kordab lapse öeldud sõna õiges käändevormis. Eesti laste esimesed sõnad ilmuvad esimese eluaasta lõpus, on enamasti nimetavakujulised ning „lapsele olulised inimesed“. Eesti laste esimeste sõnadena vanuses 0;11–1;2 on täheldatud järgmised sõnad: *tss* 'tiss', *iss* 'issi', *päh(h)* 'halb, vale, must', *emm(e)*, *emme*, *auto*, *enna* 'venna e vend'. (Argus 2004: 27)

Lalisemiselt kõnele ülemineku perioodil esineb lapse kõnes ka sõnadega paralleelselt reduplikatiive, mis sarnanevad lalisemisperioodi silbijadadele, nt *aua*, *auh-auh*, *kiss-kiss*, *mõmm-mõmm*, *nämm-nämm*, *drra*, *tuht-tuh*, *kaak*, reduplikatiivseid sõnu *iiu-iiu*, *rra-rra*, *mäu-mäu*, *auh-auh* ning pereliikmeid tähistavaid sõnu *enna-enna*, *emme-emme*, *onu-onu* (Argus 2004: 27). Reduplikatiivide¹ ja onomatopoeetiliste² sõnade arv hakkab

¹ Tüve või morfeemi kordamisel (reduplitseerimisel) saadud sõna või vorm, nt sinisinine.

väheneb, kui algab aktiivne sõnamuutmise periood. Jäävad püsima vaid hoidekeelest toetust saanud onomatopoeetilised sõnad. (Argus 2004: 28)

Põhjalikuma ülevaate eesti lapse esimestest sõnadest annab Kadri Videri 1996. aastal valminud 2–3-aastaste eesti laste sõnavara leksikostatistiline analüüs. Töö materjal on kogutud vabas vormis lindistuse teel 10 lapselt vanuses 1;11–3;11. Sõnastikus on 1500 sõna: 776 substantiivi, 263 verbi, 191 adverbi, 88 adjektiivi, 73 hüüdsõna, 43 pronoomenit, 38 kaassõna, 16 numeraali ja 8 sidesõna. (Vider 1996: 126)

1. Üle kümne korra esinenud verbid olid: tegevused – *teen süüa, mängima, loeb, näitan*; liigutamine – *panen, võta, anna*; liikumine – *tuleb, läheb*; tajuverbid – *näe, kuule, vaata, rääkida*; toimumisverbid – *juhtub*; seisundiverbid – *on, jääb, elab*; modaalsed verbid – *peab, võin* (Vider 1996: 127).

2. Sageaste substantiivide hulka kuulusid lähedased sugulased – *emme, onu, tädi, issi*; peamised kehaosad – *pea, käsi, jalg, silmad, juuksed*; mets- ja koduloomad – *kiisu, kutsu, hunt, saba*; mõned sõidukid – *auto, buss, rong*; tuntumad esemed ja toiduained – *asi, kapp, nuga, kast, komm, piim, vesi*; paigad – *kodus, maal, õues*; mõned kognitiivsed nähtused – *jutt, tuli, täht, laul* (Vider 1996: 127–128).

3. Adverbidest levinumad olid proadverbid *siia, siin, siit* jt, kohaadverbidest üldisemad olid *sisse, sees, välja, alla, peale* ning modaaladverbidest domineerisid *jah* ja *ka* (Vider 1996: 128).

4. Pronoomenite hulgast tõusid esile personaalpronoomenid ja demonstratiivpronoomenid. Tõestust leidis väide, et kolmandal eluaastal hakkab laps kasutama asesõna *mina, ma* ja ei kasuta enam nii sagedasti oma nime endale viitamiseks. Demonstratiivpronoomenitest olid sagedased *see* ja *need*. (Vider 1996: 128–129)

5. Konjunktsioone kasutati esimest korda vanuses 2;3 ning kõige enam esines sidesõna *ja* (Vider 1996: 129).

² Loodushääli, helisid jäljendav sõna.

6. 2–3-aastased lapsed tundsid kõiki põhivärve ja ka mõningaid segatud värve (*roosa, lilla* jt). Sagedased adjektiivid olid veel *väike, suur, roheline ja punane*. (Vider 1996: 129)
7. Interjektsioonidest tõusid esile kommunikatiivsed interjektsioonid *mhmh, ahah, noh, tere, aitäh* ning onomatopoeetilised hüüdsõnad *auh, muu, kop-kop, hops, suts* jt (Vider 1996: 130).
8. Vanuses 1;11–2;0 kasutasid lapsed vaid ruumisuhteid väljendavad kaassõnu, vanuses 2;3 lisandusid võrdlusfunktsiooniga postpositsioon *moodi* ja põhjuslikke suhteid väljendav *jaoks* (Vider 1996: 129–130).
9. Numeraalid ilmusid laste sõnavarasse varakult, kuid esinesid peamiselt põhiarvsõnadena loendites (Vider 1996: 130).

Hiljuti läbi viidud Reili Arguse ja Helen Kõrgesaare (2014) uurimuse tulemused näitavad, et eesti lapse varajane sõnavara vanuses 1;3–2;3 on nimisõnakeskne. Sarnaselt varasemalt teistes keeltes läbiviidud uuringutele leiti, et ka eesti keeles ei mõjuta nimisõnakesksust hoidekeel. Sisendkeeles oli nimi- ja tegusõnu sama palju nii vaatlusperioodi alguses kui ka lõpus. Samas laste kõnes oli vaatlusperioodi alguses rohkem nimisõnu ja vähem tegusõnu. Vanuseks 2;3 on sõnaliikide jaotumine lapse sõnavaras suures osas sarnane täiskasvanu omale. Individuaalsed erinevused sisendkeeles peegelduvad mingil määral ka lapse kõnes. Vaadeldud aasta jooksul ei kohandanud vanemad oma keelekasutust vastavalt lapse eale kuigi palju. (Argus, Kõrgesaar 2014: 51)

4.2. Asesõnad eesti lapsekeeles

Varasel perioodil peavad sõnad võimaldama lapsel osutada enda läheduses olevatele asjadele, nõuda enda läheduses olevaid asju, tõmmata enesele tähelepanu jne. Esimeste pronoomenite hulgas on demonstratiivpronoomenid *see* ja *seda*, mis võimaldavad piiratud sõnavaraga väikelapsel end täiesti arusaadavaks teha. (Vija 2005: 70)

Kõige produktiivsemad pronoomenid eesti lapsel vanuses 1;6–3;2 on *see*, *mis* ja *teine*. Samad sõnad on sagedased ka sisendkeeles. Lisaks moodustavad nimetatud pronoomenid produktiivseid konstruktsioone ning on laste jaoks vajalikud suhtlussituatsioonis. (Vija 2005: 70)

Lastele on omane enesekesksus, seetõttu on kindlasti üks lapsekeeles esimesi personaalpronoomeneid *mina*. Samas ei kehti see kõigi laste puhul. Lapsed võivad paralleelselt kasutada ka pronoomenit *sina*, kuna nad ei pruugi mõista, kellele mingi personaalpronoomen viitab. Lapse jaoks on teise isiku pronoomen semantiliselt keeruline, kuna selle referent pidevalt vaheldub ning selle abil võib viidata erinevatele inimestele. Sisendkeeles on aga just olulisemad teise isiku vormis pöördumised. Emad kasutavad kaheaastase lapsega rääkides väga palju lapse nime ning endast rääkides sõna *emme*, kuid juba kolmeaastasega vesteldes hakatakse kasutama pronoomeneid. Ilmselt sellest tulenevalt pole kaheaastase lapse kõnes personaalpronoomenite kasutamine veel nii sage. (Vija 2007: 376)

Mitmuse isikute pronoomenid ilmuvad laste keelde hiljem ja pole eriti sagedased. Ka sisendkeeles leidub neid vähem. (Vija 2005: 71)

Pronoomenite kasutus on lapsel vanuses 2;0–3;0 juhuslik ja hajus. Laps moodustab väärkasutusega vorme ja kombinatsioone, kuna keelesüsteemi omandamine alles toimub. Kolmandast eluaastast alates võtab laps kasutusel suurel hulgal uusi sõnu ja vorme. Lapse kasvades väheneb tema enesekesksus. (Vija 2005: 72)

4.3. Imitatiivid eesti lapsekeeles

Onomatopoeetilised sõnad moodustavad laste varase sõnavara hulgas märkimisväärse osa (Argus 2004: 20–21). Imitatiive saab kasutada n-ö valmis kujul, mille abil saab laps suhelda juba siis, kui morfoloogia pole veel omandatud (Argus 2004: 30).

Imitatiivid ilmuvad lapsekeelde lalisemisperioodi lõpul, nt *näm* ning *mää* ja *mõmm*. Need sõnad saavad tuge hoidekeelest (nt mängu või laulu osad). Samas võivad lapsed kasutada ka spontaanselt moodustatud imitatiive, nt *krr* varese kohta ja *drr* auto kohta. (Argus 2004: 22)

Imitatiivid tõusevad tavaliselt täiskasvanu kõnest oma prosoodiliste omaduste poolest esile ning on tihti reduplikatiivsed. Reduplikatiivsus annab lapsele juhiseid selle kohta, kus asub sõna piir. (Argus 2004: 22) Vanem annab lapsele ette ilma morfoloogiata „keeletüki“, millele ei pea lisama pöördelõppe, tuletusliiteid ega muud morfoloogilist informatsiooni. Eesti laste keeleandmetest on leitud selliseid sõnu nagu teeb *tuut-tuut*, teeb *kopp-kopp*. Sageli käib nende sõnadega kaasas lihtne tuumverb *tegema*, mille laps omakorda ära jätab. Reduplikatsiooni on iseloomulik just lapse lalisemisperioodile, mil veel pole hakatud omandama täiskasvanupärast grammatikat. (Argus 2004: 23)

Onomatopoeetiliste sõnade, eriti imitatiivide kuju varieerub. Ühest lekseemist võib moodustada vähemalt kaks häälikuliselt sarnast, kuid mõnevõrra erinevat varianti. Samas võib olla ka selliseid lekseeme, millel on isegi kuni kuus varianti, nt *mjäu*, *njäu*, *mjau*, *njau*, *njää*, *mjää*. (Argus 2004: 23–24) Imitatiividel esineb kolme liiki häälikuvaheldusi: konsonantidest vaheldus vaid sõnaalguline nasaal (*mjäu–njäu*), sõnasisene madal vokaal vaheldus kõrge vokaaliga (*mjau–mjäu*) ja pikk vokaal vahetus diftongiga (*njää–njäu*) (Argus 2004: 24).

Lapse varase sõnavara hulgas on onomatopoeetilisi sõnu palju, nende kasutus aga väheneb sõnavara kasvades. Onomatopoeetilised sõnad moodustavad ema suhtlusel lapsega varase keele arengu etapil väga suure osa. Need muudavad suhtlusprotsessi

lihtsamaks. (Argus 2004: 25) Igale keeleruumile on omased mingid kindlad onomatopoeetilised rutiinsõnad, mis on seotud mõne laulu või mänguga, nt „*mõmm-mõmm laulab karujõmm...*“ (Argus 2004: 25–26). Kui laps alustab morfoloogia omandamist väheneb onomatopoeetiliste sõnade arv ning lõpuks kaovad imitatiivid nii lapse kui ka vanema kõnest (Argus 2004: 27).

Lapse presüntaktilisel perioodil sõnade liigitamine sõnaliikidesse on problemaatiline. Näiteks võib jääda selgusetuks, kas laps tähistab imitatiiviga tegevust või objekti, nt *iiuiiu* – kas need on vilkurid (nimisõnana) või teevad *iiuiiu* – verbina (Argus 2004: 27). Raskeks teeb sõnaliigilise määramise see, et esiteks pole imitatiividel muutetunnuseid ja sageli pole ka lauset kui konteksti. Sellisel juhul tuleks vaadelda laiemat konteksti ning hiljem kahesõnaliste väljendite perioodil võiks lähtuda sõna positsioonist lausungis. Samas leidub hulga näiteid, kus konteksti toel jääb sõnaliigilisus siiski ähmaseks. Täiskasvanu võib sama sõnaga viidata ühteaegu nii objektile kui ka helile. (Argus 2004: 28) Lapsel võib aga mõni sõna tähistada nii heli, tegevust kui ka objekti (Argus 2004: 29).

Paljud premorfoloogilise perioodi imitatiivid asenduvad tasahaaval kas verbide või ka noomenitega, nt *kiiga-kaaga* vanuses 1;5.20 muutus verbiks *kiigub* või *mjäu* – *näju* vanuses 1;4 muutus noomeniks *kass* (Argus 2004: 29–30). Üleminek pole aga järsk, vaid paralleelselt esineb ka tugiverbkonstruksioone, nt tegi *kõmps-kõmps*. Kui laps saab vanemaks muutub hoidekeeles onomatopoeetiliste sõnade kuju, nt *koputama*, *kiigub*, *hopsti*, *põmdi*. Vanem lisab tüvedele tasahaaval morfoloogilist informatsiooni. (Argus 2004: 30)

4.4. Poiste ja tüdrukute erinevused keeleomandamises

Kümnes Euroopa keeles (rootsi, eesti, hispaania, sloveenia, prantsuse, horvaatia, austria-saksa, baski, taani ja galeegi keeles) läbi viidud uurimusest poiste ja tüdrukute erinevuste kohta keele omandamisel selgus, et tavaliselt on kuni vanuseni 2;6 tüdrukud poistest keeleoskuse tasemelt ees (Eriksson jt 2012: 337).

Kokku uuriti 13 783 last vanuses 0;8–2;6. Andmete kogumiseks kasutati MacArthur-Batesi suhtlemise arengu testi. Otsiti tõestust neljale hüpoteesile: 1) tüdrukud on poistest keeleoskuse tasemelt ees; 2) sooline erinevus keeles on mõjutatud keele kogukonnast; 3) sooline erinevus sõltub vanusest; ja 4) väiksed poisid erinevad keeleoskuse taseme poolest rohkem kui väikesed tüdrukud. (Eriksson jt 2012: 329)

Andmete põhjal järeldati, et tüdrukud kasutavad tõesti rohkem erinevaid kommunikatiivseid žeste kui poisid ning produtseerivad rohkem sõnu kui samaealised poisid. Samuti olid tüdrukud poistest ees esimeste sõnakombinatsioonide kasutamise poolest. Sõna mõistmise seisukohalt aga ei leitud poiste ja tüdrukute vahel erinevusi. (Eriksson jt 2012: 338)

Teisele püstitatud hüpoteesile uurimustöös toetust ei leitud. Hoopis vastupidi, sooline erinevus keeles ei sõltu keele kogukonnast. Neuropsühholoogilised erinevused poiste ja tüdrukute vahel ei ole kuidagi seotud keele kogukonnaga, mis kõigi eelduste kohaselt peaks andma tüdrukutele teatava eelise varajases keeleomandamises. Lihtsalt vanemad pakuvad lapse soole omaseid mänguasju ning julgustavad tütreid keeleliselt rohkem ja nii on see kõigis uurimust läbi viidud keeltes. (Eriksson jt 2002: 338)

Kuna ei poisid ega ka tüdrukud ei oska vastsündinuna rääkida, siis loogiline on, et iga hilisem sooline erinevus on seotud vanusega. See on kokkuleppe küsimus, kuidas aega mõõdetakse. Tähtis on, et aeg oleks jagatud sellistesse kategooriatesse, mis iga uurimuse spetsiifikast lähtudes annaks õige tulemuse. (Eriksson jt 2012: 339)

Neljandale hüpoteesile leiti vastupidine tulemus: keeleoskuse taseme poolest erinevad tüdrukud enam kui poisid. Selline tulemus on seotud ilmselt asjaoluga, et 30% uurimuses osalenud poistest polnud veel sõnu produktiivselt kasutama hakanudki. Suurem erinevus poiste keeleoskuses ilmnes peale kolmandat eluaastat, mis on pigem seotud üldise intelligentsuse tasemega. (Eriksson jt 2012: 339)

Vanemate hinnangul oli sooline erinevus laste keeleoskuses väike. Testid aga näitasid, et üheaastased poisid ja tüdrukud erinesid 7 žesti ja 1 sõna poolest ning kaheaastased erinesid juba 57 sõna poolest. Kaheaastaste tulemustest võib järeldada, et

üks sugu on nõrgem ja vajab enam spetsiaalset sekkumist ning ühised normid mõlemale sugupoolele pole sobilikud. (Eriksson jt 2012: 340)

5. Kehasõnad kuni 3-aastaste eesti laste kõnes

Järgnevalt analüüsin CHILDES-i eesti keele alamkorpusest saadud keelmaterjali. Kõik leitud kehasõnad esitan eraldi alampeatükkidena, kus käsitlen nende sõnade esinemissagedust erinevates käänetes, produktiivsust lähtuvalt erinevatest sõnedest ning võrdluseks üldkeeleliste väljenditele toon välja ka erinevaid lapsekeelseid kehaosasid tähistavaid sõnu. Lisaks toon välja imitatsioonid, mis annavad ülevaate hoidekeele mõjule laste kõne arenemisel.

Siinse bakalaureusetöö analüüsis pole lapsi vanusegruppidesse jagatud. Vaatluse all on kuni 3-aastaste eesti laste kõne igapäevasuhtes olukorrad. Tegevused ja olukorrad, mille käigus kehaosasid tähistavaid sõnu kasutati, olid järgmised: joonistamine, raamatu vaatamine, palli, nuku, mänguloomade ning autodega mängimine; söömine, riietamine, juuste sättimine, helistamine, pesemine ning haigus.

CHILDES-i eesti keele alamkorpustest tuli välja 26 erinevat inimese kehaosa tähistavat sõna: *käsi, silm, suu, süli/opa, pea, jalg, nina, tiss, juuksed, kõrv, kõht, hammas/kiku, pepu, nägu, keel, kael, kurk, karv, habe, näpp/sõrm, pihk, varvas, kand, selg, küüs ja noku*.

Tabelist 3 on esitatud, millised kehaosasid tähistavaid sõnu uuritud laste sõnavaras leidis.

Tabel 3. Kehaosasid tähistavad sõnad laste kõnes

<i>lapse nimi</i>	<i>sõnad</i>
Hendrik	nina, käsi, suu, tiss, jalg, kõht, silm/ silmamuna
Martiina	kurk, kõrv, pea, käsi, kõht, pepu, jalg, selg, suu, kõrv, silm, hammas/kiku, pihk , süli/opa
Ann	kõrv, silm, hammas/kiku, nina, suu, käsi, jalg, juuksed, pepu, kõht
Carlos	-
Helen	nina,hammas/kiku
Henri	hammas/kiku
Mari	kõrv, kael, hammas/kiku, tiss, käsi, pea, suu, keel, silm, jalg
Sandor	silm, suu, kõrv, juuksed, hammas/kiku, keel, käsi, jalg, varvas, küüs , karv , kõht, habe , pepu, süli/opa, pea, tiss
Stella	-
Taimo	süli/opa
Artur	-
Jaana	jalg, kand , kõht, käsi
Mia	kõht, hammas/kiku, jalg, käsi, nina
Ruuben	noku, tiss, nina
Sirlin	süli/opa
Andreas	nina, käsi, suu, tiss, jalg, kõht, silm, kurk, kõrv, pea, pepu, selg, hammas/kiku, süli/opa, juuksed, kael, varvas, küüs , noku, nägu , näpp/sõrm , õlg

Järgnevalt analüüsin iga sõna eraldi, pöörates tähelepanu sõnade produktiivsusele, erinevatele käändevormidele, lapsekeelsele väljendusele ning sisendkeele mõjule.

5.1 Keeleandmestik ja meetod

Käesoleva töö materjal on kogutud CHILDES'i eesti keele korpuse kõigist olemasolevatest alamkorpustest. Vaatluse all on eesti laste spontaanse kõne lindistused vanusest 0;11–2;8, kokku umbes 80 tundi. Andrease alamkorpusest on valikuliselt üle vaadatud pooled lindistused, kuna teda oli teatud perioodil lindistatud iga päev.

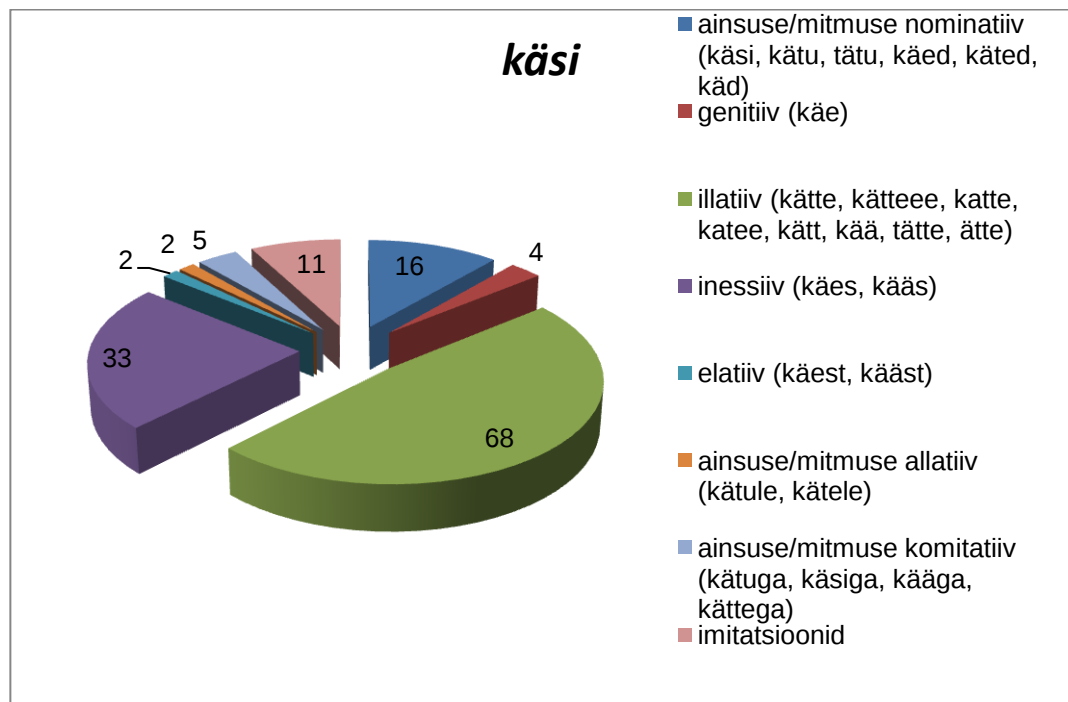
Tabel 2. Ülevaade keelematerjalist

<i>lapse nimi</i>	<i>koguja</i>	<i>lapse vanus</i>	<i>lindistuste arv</i>	<i>lindistuste kestvus</i>
Hendrik	Reili Argus	1;8 - 2;5	17	~340 min
Martina	Airi Kapanen	1;3 - 2;3	8	~480 min
Ann	Kaja Kohler	1;10 - 2;1	7	~295 min
Carlos	Kaja Kohler	1;7 - 1;10	9	~410 min
Helen	Kaja Kohler	1;1 - 1;10	7	190 min
Henri	Kaja Kohler	2;2 - 2;3	3	90 min
Mari	Kaja Kohler	2;5 - 2;8	7	~300 min
Sandor	Kaja Kohler	1;2 - 2;2	10	275 min
Stella	Kaja Kohler	0;11 - 1;6	9	360 min
Taimo	Kaja Kohler	1;5 - 1;11	9	305 min
Artur	Helen Kõrgesaar	1;4	1	60 min
Jaana	Helen Kõrgesaar	2;5	1	~50 min
Mia	Helen Kõrgesaar	2;3	1	60 min
Ruuben	Helen Kõrgesaar	1;3 - 1;4	2	~ 90 min
Sirlin	Helen Kõrgesaar	1;3	1	60 min
Andreas	Maigi Vija	1;7 - 2;8	29	~ 1450 min

Põhiliselt on andmeid töödeldud käsitsi, kuna selles vanuses laste sõnad on sageli väga erinevad üldkeelest tuntud väljenditest ja minu sooviks oli üles märkida kõikvõimalikud variandid kehaosadist tähistavatest sõnadest. Mõnel üksikul juhul kasutasin sõnade leidmisel programmi Clan võimalusi. Andmete analüüsimisel on kasutatud programmi Excel.

5.2 käsi

Kõige enam leidis lindistustes erinevates käändevormides sõna *käsi*: ainsuse nominatiivis, genitiivis, illatiivis, inessiivis, elatiivis, allatiivi, komitatiivis ning mitmuse nominatiivis, allatiivis ja komitatiivis. 141 esinemise hulgas oli seitse erinevat käändevormi ja 26 erinevat sõne. 11 korral oli tegemist imitatsiooniga. Jooniselt 1 on näha sõna esinemissagedus erinevates käänetes.

Joonis 1. Sõna *käsi* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nominatiivi sõnast *käsi* kasutasid lapsed kaheksal korral ning neist kaks olid imitatsioonid. Lisaks üldkeelelisele väljendile *käsi* leidub materjalis ka lapsekeelseid pehmemdatud väljendeid *kätu* ja *tätu*. Martina (1;5) on kõige noorem, kelle kõnes leidis sõna *kätu*. Andreas vanuses 1;8 kasutas paralleelselt nii *käsi* kui ka *kätu*. Vanuses 2;0 leidub Andrease dialoogides ainult sõna *käsi*. Teistes käändevormides ei kasuta ta samuti enam lapsekeelset sõnakuju *kätu*. Mari vanuses 1;11 ja 2;7 kasutab oma kõnes ainult õiget nominatiivi vormi *käsi*. Samas leidis Hendriku kõnes vanuses 2;3 *tätu* ja 2;5 *kätu*.

Ainsuse genitiivi *käte* leidis kolme lapse kõnes. Kõige varem esines ainsuse genitiivi Carlosel vanuses 1;8, kuid see oli imitatsioon ema kõnest. Vanuses 2;3 kasutas ainsuse genitiivi *käte* Mia ning vanuses 2;6 ja 2;7 Mari.

Produktiivseim käändevorm sõnast *käsi* oli ainsuse illatiiv *kätte*. Seda käändevormi esines 71 korral ja kaheksa erineva sõnena. Kõige rohkem kasutati õiget üldkeelelist väljendit *kätte*, mida esines dialoogides 56 korral ning ainult kolm esinemistest olid imitatsioonid. Martina kõnes vanuses 1;3 esineb lisaks *kätte* sõnakujule veel kolm

erinevat varianti: *kättee*, *katte* ja *katee*. Kontekstist lähtuvalt väljendavad prosoodiliselt pikemad variandid *kättee* ja *katee* nõudlikust ('*pean saama kätte!*'). Vanuses 2;1 leidub Martina dialoogides lisaks lühendatud variant *kätt*. Alates vanusest 1;8 leidub Andrease sõnavaras ainsuse illatiivi *kätte* 37 korral. Andrease dialoogides vanusest 1;8 kuni 2;8 oli vaid üks lapsekeelne ainsuse illatiiv *kää*. Sandor vanuses 1;9 kasutab paralleelselt nii *kätte* kui ka *ätte*. Hendrik kasutab põhiliselt *kätte* asemel *tätte*, seda leidub nii vanuses 2;1 kui ka vanuses 2;5.

Ainsuse inessiivist leidis materjalis kaks erinevat varianti: üldkeeleline *käes* ja lapsekeelne *kääs*. Mõlemat varianti kokku esines tekstides 17 korral. Andreas vanuses 2;0—2;4 kasutas vahelduvalt nii *käes* kui ka *kääs*. Niisamuti ka Martina vanuses 2;1 kasutas mõlemat varianti. Mia (2;3) ja Mari (2;6) kasutasid ainult õiget sõnavormi *käes*.

Ainsuse elatiivi leidis viiel korral, kusjuures kolm neist olid imitatsioonid. Esimest korda ilmneb ainsuse elatiiv *käest* Andrease kõnes vanuses 2;1 ja hiljem veel vanuses 2;7. Jaana (2;5) kasutab lapsekeelset varianti *kääst* ning Mari (2;6) kasutab *käest*.

Ainsuse allatiivi leidis materjalis vaid korra. Andreas vanuses 2;0 kasutab ainsuse allatiivi *kätule*.

Ainsuse komitatiivi leidub materjalis viiel korral. Vanuses 1;8 kasutab Andreas lapsekeelset varianti *kätuga*, vanuses 2;0 leidub väljend *käsiga*, ning vanuses 2;1 kasutab ta juba õigele üldkeelelisele väljendile kõige lähemat vastet *kääga*, mille esinemine on mõjutusi saanud ema kõnest.

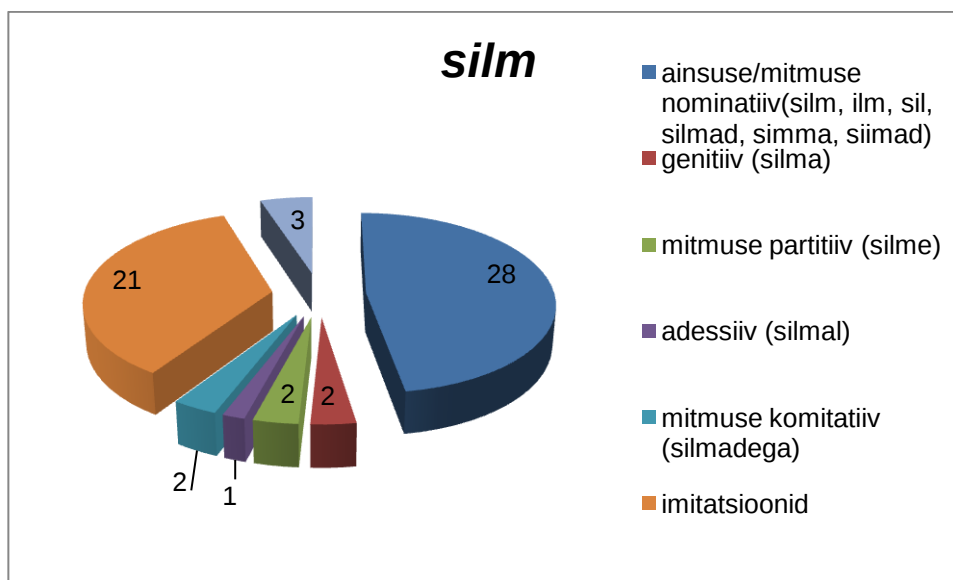
Mitmuse nominatiivi leidis kuuel korral. Martina vanuses 1;6 kasutab mitmuse nimetavat *käed*, vanuses 1;9 leidub tema kõnes väljend *käted*, vanuses 1;10 hoopiski *käd* ning vanuses 1;11 esineb jälle *käed*. Ann vanuses 1;11 kasutab samuti mitmuse nominatiivi *käed*, kuid see on imitatsioon ema küsimusest.

Mitmuse allatiivi *kätele* leidub vaid korra Martina kõnes vanuses 1;9 ning mitmuse komitatiivi *kättega* Mia kõnes vanuses 2;3.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et sõna *käsi* esines seitsmes erinevas käändes, nii ainsuses kui ka mitmuses. 58% esinemistest olid õiged üldkeelelised vormid, 33,5% olid erinevad lapsekeelsed väljendid ning 8,5% olid imitatsioonid. Kõige enam esines häälikute asendamist: *kātu, tätu, katee, katte, kääs*. Erinevad käändelõpud lisandusid sõnedele *kātu* ja *kää*, nt *kätuga, kätule, kääst, kääs*. Lisaks leidus ka häälikute ära jätmist, nt *kätt, kää, ätte, käd* ning sõna laadivaheldusest tingitud ebakorrektsed käändevorme, nt *kätuga, käsiga, käted*.

5.3 *silm*

Sõna *silm* esines materjalis 59 korral, 13 erineva sõnena, 21 korral oli tegemist imitatsiooniga ning kolmel korral esines sõna lauludes. Sõna esines nii ainsuses kui ka mitmuses ja viies erinevas käändevormis: ainsuse nominatiivis, genitiivis ja adessiivis ning mitmuse nominatiivis, partitiivis ja komitatiivis.

Joonis 2. Sõna *silm* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nominatiivist leidus viis erinevat sõnakuju. Vanuses 1;7 kasutas Andreas lühendatud versiooni *sil*, kus sõna on lühendatud ja ära on jäetud konsonant sõna lõpust.

Vanuses 1;8 ja 2;0 kasutas ta juba õiget sõnakuju *silm*. Sandor vanuses 1;9 kasutas väljendit *ilm*, kus sõna on lühendatud ja ära on jäetud hoopis vastupidi konsonant sõna algusest. Ainsuse nominatiivi tähenduses esines ka *silma*, mis on imitatsioon ema sõnast *silm*. Omastavaline kuju pehmendab sõna hääldust ja tekib lapsekeelne *silma*. Vanuses 2;5 ilmneb sisendkeelee mõjul Hendriku kõnes väljend *silmamuna*. Laps ei suuda esialgu mõista sõna tähendust, kuid peagi taipab, et *silmamuna* tähendab silma. Selle näite põhjal on eriti hästi näha, kuidas lapse kasvades lähedaste keelekasutus muutub keerulisemaks, nt

vend: silmamuna või?

Hendrik: silmamuna, emme? (laps ei saa aru, mis see silmamuna on)

Hendrik: see silmamuna (näitab silma)

Ainsuse genitiivi leidis kahe lapse kõnes. Andreas vanuses 2;1 ja Sandor vanuses 2;2 kasutasid õiget sõnakuju *silma*.

Materjalis leidis ka ainsuse adessiivi vormi *silma*, mida kasutas Andreas vanuses 2;6.

Mitmuse nominatiivi esines märksa rohkem, mis on ka loogiline, kuna silmi ongi ju kaks. Sellest käändevormist oli moodustatud neli erinevat väljendit. Martina (1;9) väljendas mitmust sõnaga *siimad*, kuu aega hiljem leidis juba Martina kõnes grammatiliselt õige vorm *silmad*. Samas vanuses leidis veel üks näide mitmuse nominatiivi õige kasutuse kohta (Ann 1;10). Martina lindistustes esineb laul „Meie kiisul kriimud silmad“, mille sõnadest *kiisu* ja *silmad* on tüdruk loonud liitelise lapsekeelse väljendi *kiisilmad*. Ann vanuses 1;11 kasutab ainult õiget vormi *silmad*, mida esineb salvestustes kuuel korral. Andrease kõnesse ilmub mitmuse nominatiiv *silmad* vanuses 2;0 ja kohe õigel grammatilisel kujul. Edasistes lindistustes esineb sama vormi veel seitsmel korral vanustes 2;1 ja 2;5. Martina kasutab vanuses 2;1 õiget mitmuse nominatiivi. Hendrik (2;5) kasutab veel endiselt lapsekeelset lihtsustatud väljendit *simma*, kus konsonantühend *-lm-* on asendunud pika *m*-ga ning mitmuse tunnus *-d* on kadunud.

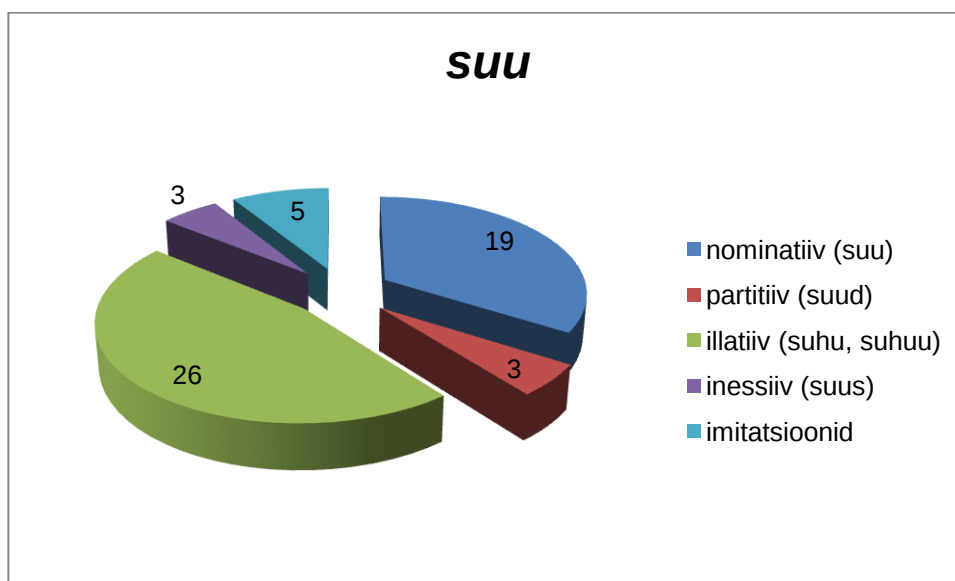
Mitmuse partitiivi *silmi* asendab vorm *silme*, mida leidub Andrease materjalis vanuses 2;5 ja 2;6. Selles vormis on asendunud mitmuse tunnus - *i* vokaaliga -*e*.

Mitmuse komitatiivi *silmadega* kasutab Andreas oma kõnes vanuses 2;5 ja 2;6.

Sõnast *sil*m leidis materjalis 28 grammatiliselt õiget vormi ehk 47% esinenud vormidest polnud lapsekeelsed väljendid. Imitatsioone oli erinevatest käändevormidest 21 ehk 36% ning kolm sõnavormi olid pärit laulusõnadest. Käändevormidest *sil*m, *sil*mad ja *sil*mi moodustati erinevaid väljendeid kasutades hääldust lihtsustavaid võtteid nagu näiteks mõne hääliku ära jätmine (*sil*m → *ilm*, *sil*, *simma*) või ühe hääliku teisega asendamine (*sil*mad → *simma*, *siimad*, *silme*).

5.4 suu

Sõna *suu* leidis keeleandmestikus 56 korral, kuue erineva sõnena ja 12,5% esinemistest olid imitatsioonid. Sõna esines vaid ainsuses ning käändevormidest olid esindatud nominatiiv, partitiiv, illatiiv, inessiiv ja elatiiv. Joonisel 3 on näha sõna *suu* jagunemine erinevates käänetes.

Joonis 3. Sõna *suu* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nominatiivi *suu* leidis materjalis 22 korral ja kuue erineva lapse dialoogides. Kolmel korral esinemistest oli tegemist imitatsiooniga. Esimest korda leidis sõna *suu* Andrease kõnes vanuses 1;7, edasi esineb sõna vanuses 1;8, 2;0, 2;3 ja 2;4. Vanemate küsimuse peale '*mis see on?*' (ilmselt viidates suule) vastab Sandor (vanuses 1;9 ja 1;10) *suu*. Ann (1;11 ja 2;0), Hendrik (2;5) ning Mari (2;6 ja 2;7) kasutavad samuti oma kõnes ainsuse nominatiivi *suu*. Ainsuse nominatiivist leidub ka üks lapsekeelne väljend *auu* (Ruuben 1;4), mis on imitatsioon ema kõnest.

Ainsuse partitiivi *suud* esineb kolmel korral Andrease dialoogides vanuses 2;0, 2;3 ja 2;5.

Produktiivseim sõnavorm on ainsuse illatiiv *suhu*, mida kohtub materjalis 25 korral. See on ka loomulik, kuna antud sõnavormi kasutatakse palju söömistegevuse käigus. Vanuses 1;9 ja 1;10 kasutab Martina tavapärasest illatiivi vormist erinevaid ainsuse illatiivi märkivaid sõnavorme: pika vokaaliga lõppevat *suhuu* ja nominatiivi *suu* illatiivi tähenduses. Vanuses 1;11 leidis Martina kõnes juba grammatiliselt korrektne käändevorm *suhu*. Hästi palju esineb ainsuse illatiivi Andrease kõnes alates vanusest 1;11. Vanuses 2;0 kasutab Andreas seda käändevormi eriti palju, seda leidis lausa 17 korral. Muidugi võib asi olla selles, et sellest vanusest on päris palju lindistusi. Edasi leidis sama sõnavormi veel vanuses 2;1, 2;6, 2;7 ja 2;8.

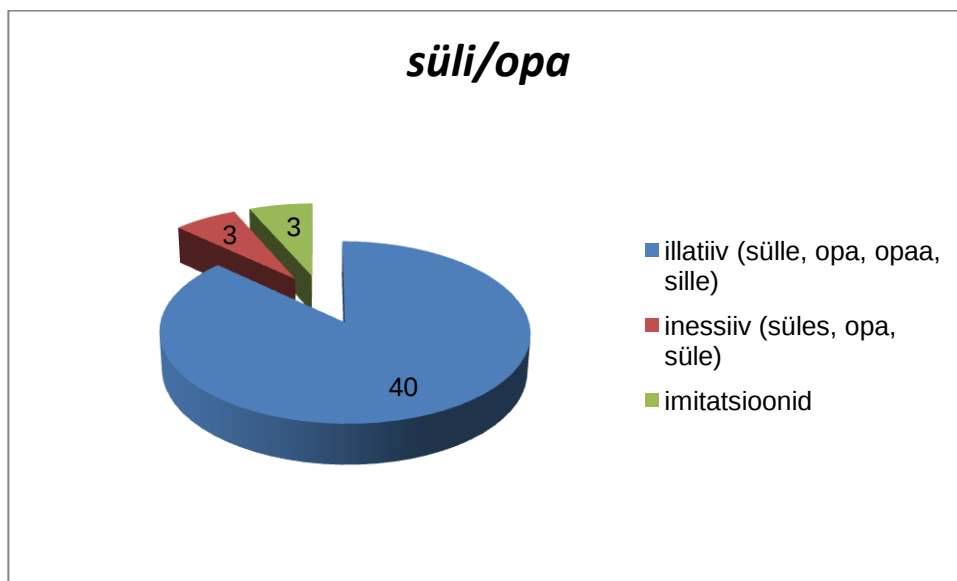
Ainsuse inessiivi *suus* leidis tekstides kolmel korral, kaks neist esinemistest olid pärit laulusõnadest (Martina vanuses 1;10 ja 2;1, „Meie kiisul kriimud silmad“). Ühe korra kasutas inessiivi ka Andreas vanuses 2;0.

Ainsuse elatiivi vormi *suust* leidis Andrease kõnes, kuid see oli imitatsioon ema palvest '*võta see suust ära*'.

Materjalis on kokku 47 õiget grammatilist vormi sõnast *suu* ehk 84% esinemistest vastas täiskasvanupärasele väljendusele. Leidis vaid kaks lapsekeelset väljendit ainsuse nominatiivis *auu* ja illatiivis pika lõpuvokaaliga *suhuu*. Kahest häälikust koosnevat sõna *suu* on lastel lihtne hääldada ja ka meelde jätta, sellest tulenevalt oli eksimusi vähem.

5.5 *süli/opa*

Sõnad *süli/opa* esinesid keeleandmestikus 46 korral neist kolmel korral oli tegemist imitatsiooniga. Käänevormidest olid esindatud ainsuse illatiiv ja inessiiv. Joonisel 4 on näha antud käänevormide jagunemine.

Joonis 4. Sõnade *süli/opa* esinemissagedus erinevates käänetes

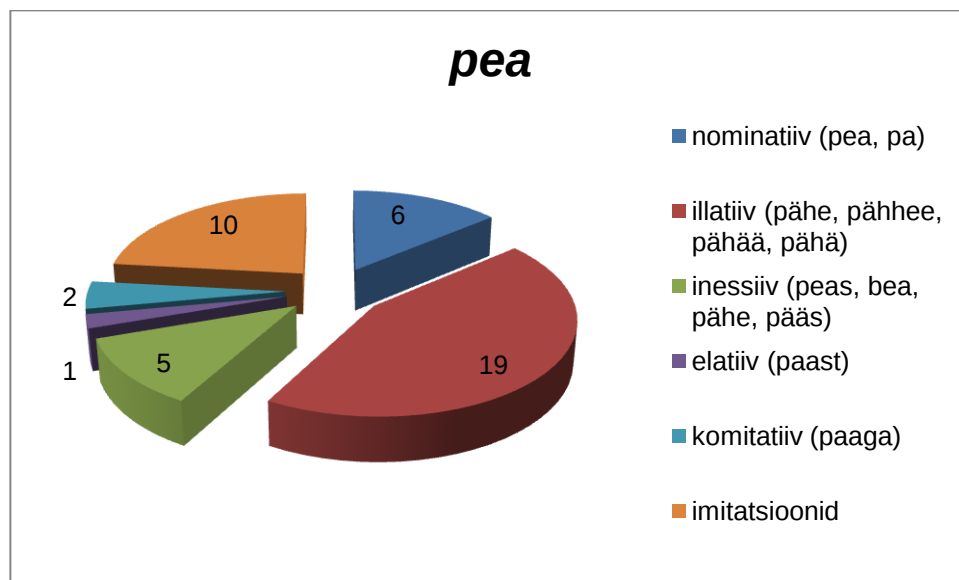
Sõnast *süli* ainsuse illatiivi *sülle* leidis tekstides 29 korral, neist kaks olid imitatsioonid. Andrease kõnes esines seda kõige enam. Esimest korda kasutas Andreas seda vormi vanuses 1;7. Paaril korral kasutab Andreas oma dialoogides *sülle* asemel väljendit *opa*, mis on üsna levinud väljend lapsekeeles. Seevastu Sandor (1;9–1;10) kasutab ainult *opa* väljendit. Andrease tekstides tähistab ainsuse illatiivi lisaks kahele eelpool mainitud sõnale veel lapsekeelne väljend *sille*, mis esineb vanuses 1;8 ning paralleelselt väljenditega *sülle* ja *opa*.

Ainsuse inessiivi leidis tekstides kolmel korral. Andreas vanuses 1;10 ütleb *süles* asemel *süle*. Taimo vanuses 1;11 kasutab *süles* asemel *opa*. Martina (2;1) kõnes leidub õige ainsuse inessiivi vorm *süles*.

Käänevorme *sülle* ja *süles* tähistas kõige enam lapsekeelne väljend *opa*, mida esines tekstides 12 korral. Seda väljendit kasutavad lastega rääkides ka emad ja isad.

5.6 *pea*

Sõna *pea* esines materjalis 42 korral, 13 erineva sõnena ning üheksal korral esinemistest oli tegemist imitatsiooniga. Sõna esines ainsuse nominatiivis, partitiivis, illatiivis, inessiivis, elatiivis ja komitatiivis (Joonis 5).

Joonis 5. Sõna *pea* esinemissagedus erinevates käänetes

Nominatiivis esines sõna 10 korral ning kolmel erineval keelekujul: *pea*, *pia* ja *pa*. Üldkeelele vastavat väljendit *pea* esines seitsmel korral ning neist kaks olid imitatsioonid: Martiina kõnes vanuses 1;9 ning Andrease kõnes vanuses 2;7. Sõnast *pea* esines nimetavas käändes lapsekeelne vorm *pia*, milles vokaal *e* oli asendunud vokaaliga *i*. Seda sõnakuju esines Martina (1;3) kõnes kahel korral ning see oli imitatsioon ema kasutatud sõnast *pea*. Teine nimetavaline lapsekeelne väljend sõnast *pea* oli *pa*, milles on kadunud vokaal *e*. Sellist sõnakuju kasutas Andreas vanuses 2;0. Hiljem, vanuses 2;7, kasutas ta juba üldkeelele vastavat sõnakuju *pea*.

Ainsuse partitiivi vormi *pead* esines Maril (2;6) kahel korral, mis oli imitatsioon ema kõnest.

Kõige produktiivsem vorm oli ainsuse illatiiv, millest lapsed moodustasid neli erinevat varianti: *pähe*, *pähhee*, *pähää* ja *pähä*. 18 korral esines üldkeelelist väljendit *pähe*, kusjuures neljal korral neist oli tegemist imitatsiooniga. Vanuses 1;10 kasutas seda sõnavormi Martina. Andrease lindistustes esines illatiivi vanuses 2;0 kuus korda, vanuses 2;1 seitse korda (neist kolm olid imitatsioonid) ja vanuses 2;4 kolm korda. Sandor kasutas sõnavormi *pähe* vanuses 2;2 ning see oli imitatsioon ema kõnest. Sõnakuju *pähhee* esines Martina (1;5) dialoogides. Kolmas sõnakuju sõnavormist *pähe* oli *pähää*, mis esines kahe lapse kõnes: Martina (1;5) ja Andreas (2;0). Andrease *pähää* oli imitatsioon ema sõnast *pähe*. Neljas ja viimane variant oli lühem *pähä*, mida kasutasid oma kõnes kolm last: Martina (1;5), Andreas (2;0) ja Mari (2;6). Martina kasutas vanuses 1;5 kolme erinevat varianti sõnavormist *pähe*: *pähhee*, *pähää* ja *pähä*. Vanuses 1;10 leidis Martina kõnes aga juba üldkeeleline väljend *pähe*. Samamoodi leidis Andrease dialoogides vanuses 2;0.16 kolme eri varianti sõnavormist *pähe*: *pähää*, *pähä* ja *pähe*. Alates vanusest 2;0.20 kuni 2;4 esines tema kõnes ainult grammatiliselt õige ainsuse illatiiv *pähe*.

Ainsuse inessiivist leidis materjalis neli erinevat varianti: *peas*, *bea*, *pähe* ja *pääs*. Vanuses 1;5 esines Martina kõnes väljend *bea*, mis imiteeris ema öeldud sõna *peas*. Arvatavasti oli lapse jaoks see sõna uus ning ta püüdis seda lihtsalt järgi öelda, kuid ei suutnud veel tabada õiget vormi. Väljend *pääs* esines Andrease kõnes 2;0.20. Selles väljendis on *e* asendatud *ä*-ga, mis ilmselgelt lihtsustab hääldamist. Neli päeva varem ehk vanuses 2;0.16 kasutas Andreas aga *peas* asemel illatiivi vormi *pähe*. Õiget üldkeelelist sõnavormi *peas* esines paar korda Martina kõnes vanuses 1;9 ja 1;10.

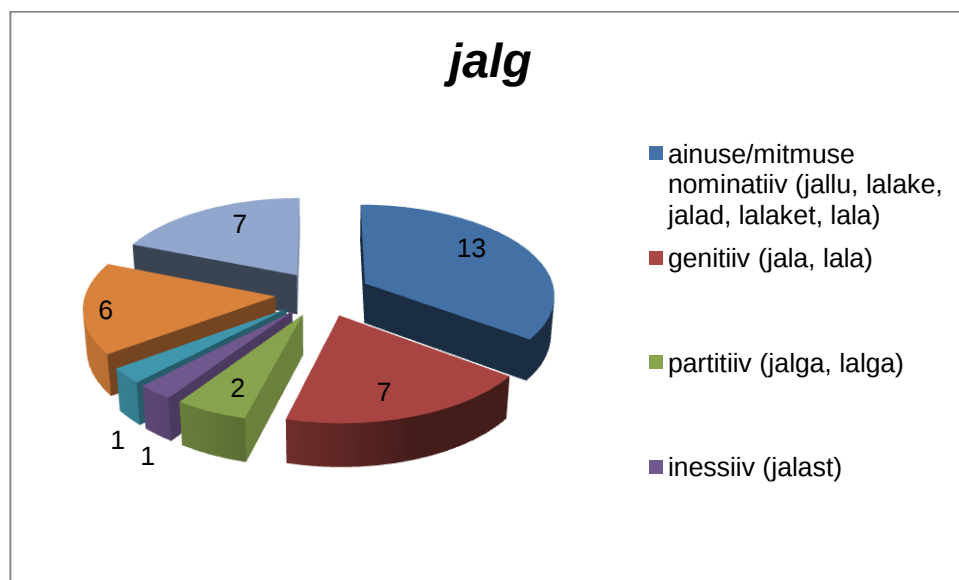
Ainsuse elatiivist leidis üks lapsekeelne variant *paast*, kus *e* on välja vahetatud *a* vastu. Seda vormi kasutas Andreas vanuses 2;0.

Viimane käändevorm, mis sõnast *pea* esines oli ainsuse komitatiiv. Vanuses 2;0 ütles Andreas *peaga* asemel *paaga*. Sõnas oli toimunud substitutsioon, mis lihtsustas lapsel sõna hääldamast. Nagu eelmiseski sõnavormis oli diftong *ea* muutunud pikaks vokaaliks *aa*.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et täpselt pooled esinenud vormidest (21 sõnavormi) olid üldkeelelise kujuga ning polnud imitatsioonid. Imitasioone oli erinevatest sõnavormidest peaaegu veerandik ehk 24%. Käänevormidest *pea*, *pähe*, *peas* ja *peaga* moodustasid lapsed häälduse poolest lihtsamaid variante: 1) jättes sõnas ühe hääliku vahelt ära (*pea* → *pa*); 2) vahetades II silbi täishääliku sama hääliku vastu, mis esines I silbis (*pähe* → *pähä*, *pähää*) ja 3) muutes diftongi pikaks täishäälikuks (*peas* → *paas*, *peaga* → *paaga*).

5.7 *jalg*

Sõnast *jalg* erinevaid käänevorme esines dialoogides 37 korral, millest seitse olid imitatsioonid. Käänevormidest olid esindatud ainsuse nominatiiv, genitiiv, partitiiv, inessiiv, elatiiv, komitatiiv ning mitmuse nominatiiv, partitiiv ja komitatiiv (Joonis 6). Kokku nimetasid lapsed sõnast *jalg* 16 erinevat sõne.

Joonis 6. Sõna *jalg* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nominatiivist esines kolm erinevat väljendit. Sõna *jalg* kasutati kahel korral ning üks neist oli Sandori (2;2) imitatsioon ema kõnest. Teine esinemine oli Andrease

kõnes vanusest 2;7. Lapsekeelne pehmendatud väljend *jallu* esines Sandori materjalis juba vanuses 1;9 ning Andrease dialoogides vanuses 2;0 esines lapsekeelne väljend *lalake* ning Jana vanuses 2;5 kasutas ainsuse genitiivi *jala* ainsuse nominatiivi tähenduses.

Ainsuse genitiivist leidsid kaks varianti *jala* ja *lala*. Väljendit *lala* kasutas Andreas vanuses 2;0 ja 2;1. Mõned kuud vanemad lapsed kasutasid juba grammatiliselt õiget ainsuse genitiivi *jala*: Mia vanuses 2;3, Hendrik vanuses 2;5 ja Mari vanuses 2;7.

Ainsuse partitiivi esines tekstides viiel korral ning neist kolm olid imitatsioonid. Vanuses 1;9 kasutab Andreas ainsuse partitiivi õiget vormi *jalga*, kuid vanuses 2;0 leidub tema dialoogides lapsekeelne *lalga*.

Ainsuse inessiivi sõnast *jalg* leidsid Martina kõnes vanuses 1;5 ja Mari kõnes vanuses 2;5. Mari kasutatud *jalas* oli imitatsioon ema kõnest.

Sõnast *jalg* ainsuse elatiivi *jalast* esines materjalis ühe korra Andrease kõnes vanuses 2;6.

Ainsuse komitatiivi esines Andrease kõnes vanuses 2;0 ja 2;1. Vanuses 2;0 kasutab ta paralleelselt kahte väljendit *lalaga* ja *klalaga*. Vanuses 2;1 esineb vaid väljend *lalaga*.

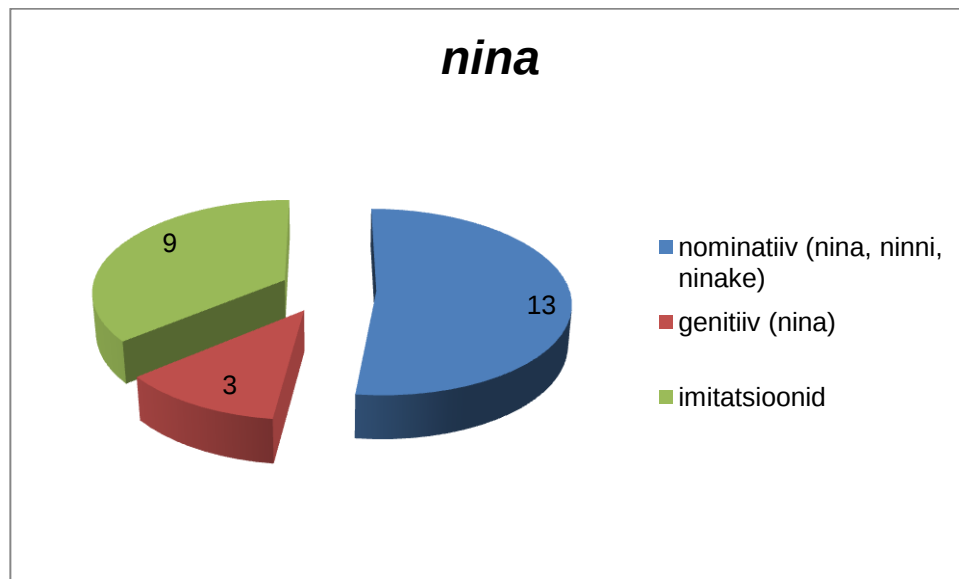
Mitmuse nominatiivi *jalad* leidsid nelja lapse tekstides. Mari kasutab seda vanuses 1;11 kõigepealt imitatsioonina ema kõnest ja hiljem juba iseseisvalt. Andreas tähistab mitmuse nominatiivi vanuses 1;7 sõnaga *lala*. Vanuses 2;0.02 leidub tema kõnes mitmuse nominatiivi tähistav *lalaket*, mis on lapsekeelne variant sõnast *jalakesed*, kuid juba 2;0.22 kasutab ta üldkeelelist mitmusei nominatiivi *jalad*.

Mitmuse komitatiivi *jalgade* leidub materjalis ühel korral Mia kõnes vanuses 2;3.

Kõigist 37 esinenud vormist 15 ehk 40% olid üldkeelest tuntud õiged vormid, seitse vormi ehk 19% olid imitatsioonid. Kõige enam esines esitähed *j* asendamist *l*-ga, nt *lalake*, *lala*, *lalga*, *lalaga*, *lalaket*, kokku 11 korral esinemistest. Kahel korral esinesid lapsekeelne pehmendatud väljend *jallu* ning vähendava tähendusvarjundiga vormid *lalake* ja *lalaket* (*jalakesed*).

5.8 *nina*

Sõna *nina* esines lindistustes 25 korral, ainsuse nominatiivis ja genitiivis ning kasutatud vormidest üheksa olid imitatsioonid (Joonis 7).

Joonis 7. Sõna *nina* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nimetavat vormi leidis kõige enam, kusjuures grammatiliselt õiget vormi *nina* esines üheksal korral ja kolme erineva lapse kõnes. Ruuben vanuses 1;4 osutab isa ninale ja ütleb *nina* ning Mia vanuses 2;3 kasutab notsu kärsa asemel sõna *nina*. Andreas vanuses 1;7–1;8 ütleb *nina* asemel *ninni* (leidub tekstides kolmel korral). Vanuses 2;0 muutub Andrease sõnakasutus ning *ninni* asemel ilmub tekstidesse *nina*. *Ninni* on lapsekeelne pehmendatud väljend, mida võivad kasutada ka lapsevanemad kui nad räägivad väikse lapsega. Vanuses 2;0 kasutab Andreas *nina* asemel vähendava ehk deminutiivse tähendusvarjundiga *ke-tuletist ninake*.

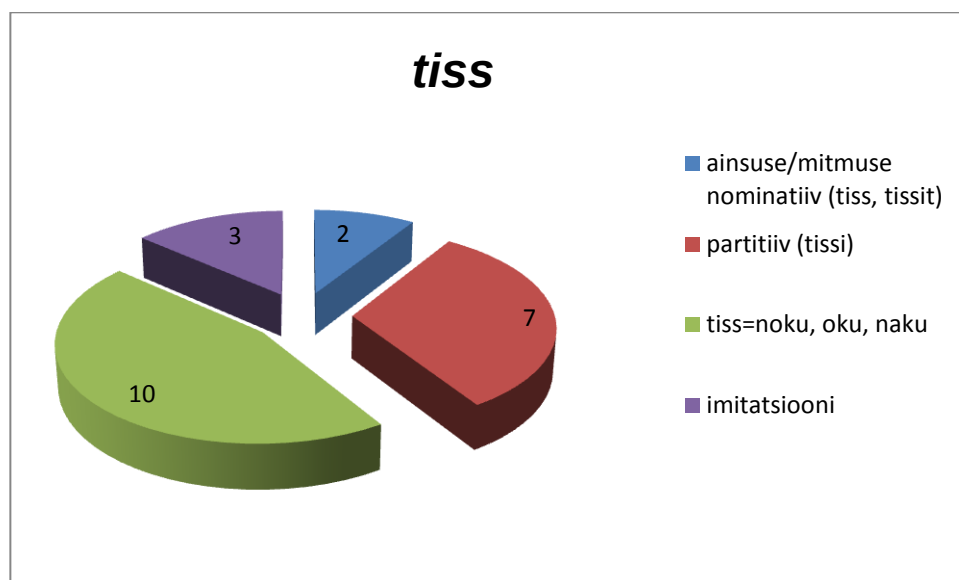
Ainsuse genitiivi *nina* kasutab Andreas vanuses 2;5 (nt, *nina pealt on mul haige*).

Ainsuse partitiivist moodustab Andreas vanuses 2;0 väljendi *ninasit*, kuigi ema ütleb eelnevalt käändevormi õigesti. Lapsekeelne vorm on saadud liites sõnale *sit*-liite. Sõna lõpp sarnaneb partitiivi mitmuse tunnusele *-sid*, (nt, ema: *issi nuuskab nina* Andreas: *emme, issi nuuskab ninasit*).

Sõnast *nina* leidub materjalis üheksa õiget grammatilist vormi ehk õigeid vorme on 36% kõigist esinemistest. Üks laps kasutab varasemal perioodil lapsekeelset pehmendatud sõna *ninni* ja deminutiivi *ninake*. Ainsuse partitiivi väljendab sama poiss huvitavalt vormiga *ninasit*.

5.9 *tiss*

Erinevaid vorme sõnast *tiss* esines laste kõnes 21 korral, neist kolm olid imitatsioonid. Käänevormidest olid esindatud ainsuse ja mitmuse nominatiiv ning ainsuse partitiiv (Joonis 8).

Joonis 8. Sõna *tiss* esinemissagedus erinevates käänetes

Kaheaastaselt kasutas Andreas mitmuse nominatiivi *tissit*, kus mitmusei lõpp *-d* on asendatud *-t*-ga. Vanuses 2;2 leidub Sandori dialoogis ainsuse nominatiivi vorm *tiss*.

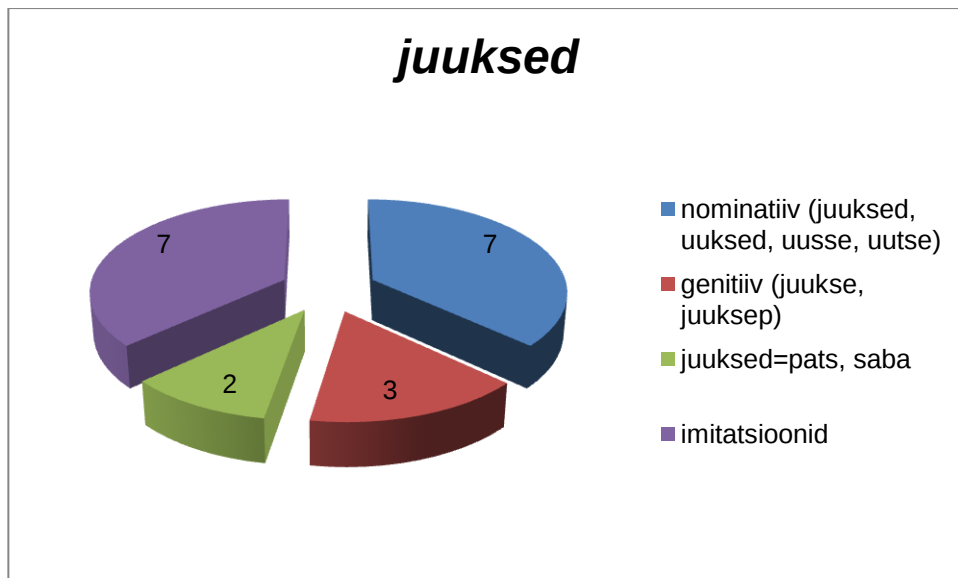
Kõige enam leidub ainsuse partitiivi vormi *tissi*. Hendrikul vanuses 2;5 esineb ühes dialoogis ainsuse partitiivi vormi kuuel korral. Laps kasutab seda põdra ja pisikese põdravasikaga mängides. Mari vanuses 2;6 kasutab ainsuse partitiivi nukuga mängides.

Imitatsioone antud kategoorias ei esinenud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vaid mitmuse nominatiiv oli erinev üldkeelelisest vormist *tissid*. Õigele sõnatüvele lisas laps vale mitmuse tunnuse *-t* ja sai mitmuse nominatiivi *tissit*.

5.10 juuksed

Mitmuse nominatiivi *juuksed* esines tekstides 13 korral, kusjuures kuuel korral oli tegemist imitatsiooniga. Mitmuse nominatiivi vormidele lisaks leidsid ka paar mitmuse genitiivi vormi. (Joonis 9)

Joonis 9. Sõna *juuksed* esinemissagedus erinevates käänetes

Kõige varajasem mitmuse nominatiivi vorm *uuksed* esines Sandori kõnes vanuses 1;9. Samas vanuses kasutas Sandor veel mitmuse nominatiivi väljendamiseks sõna *uusse*. Vanuses 1;10 väljendab poiss mitmuse nominatiivi sõnavormiga *uutse*. Üldkeelelise kirjapildiga mitmuse nominatiivi *juuksed* leidsid mitmel korral Andrease kõnes vanuses 2;0.

Mitmuse genitiivi leidsid Andrease kõnes vanuses 2;0, kuid need väljendid erinesid oluliselt üldtuntud vormist *juuste*. Andrease kõnes tähistasid mitmuse genitiivi väljendid

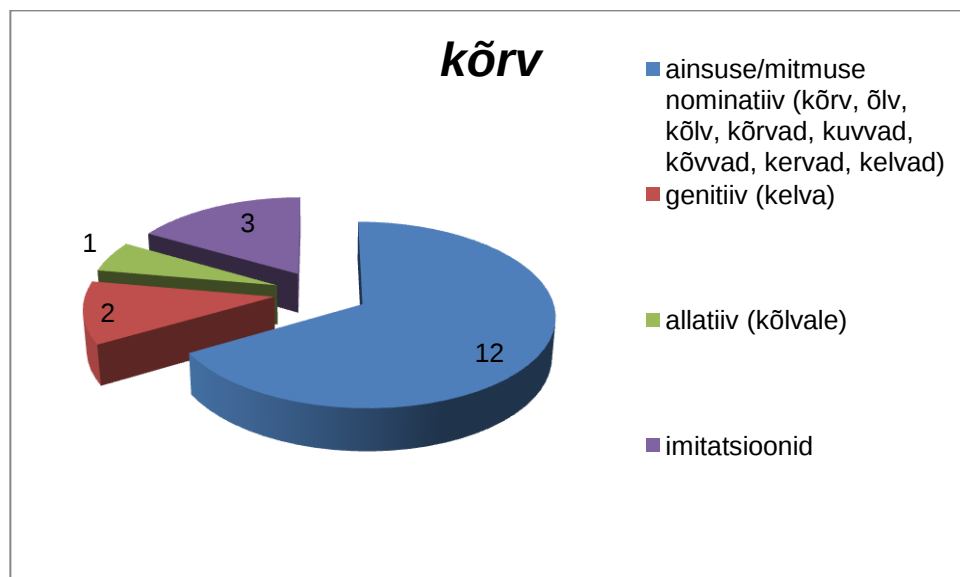
juukse ja *juukse**p*. Vormidest on näha, et laps ei taba veel laadivaheldusest tingitud muutusi sõnavormis ja seetõttu jääb mitmuse genitiivi väljendamine lähedaseks mitmuse nominatiivile.

Materjalis leidus ka selliseid väljendeid nagu nagu *pats* ja *saba*, mis mõlemad tähistasid juukseid ja esinesid Anni kõnes vanuses 2;0.

Võib täheldada, et sõna *juuksed* oli keeruline häälduse poolest ning valmistas raskusi käänamisel. Mitmuse nominatiivis jäeti ära sõna algustäht *j-*, konsonantühend *juuksed* oli asendatud *ss-i* või *ts-ga*. Mitmuse genitiivist üldkeelest tuntud vormi *juuste* ei leidunudki.

5.11 kõrv

Sõna *kõrv* esines dialoogides nii ainsuses kui ka mitmuses, kokku 19 korral, neist kolm olid imitatsioonid. Antud sõna puhul olid käändevormidest esindatud ainsuse nominatiiv, partitiiv ja allatiiv ning mitmuse nominatiiv. (Joonis 10)

Joonis 10. Sõna *kõrv* esinemissagedus erinevates käänetes

Ainsuse nominatiivist leidis lisaks üldkeelelisele väljendile *kõrv* ka kaks lapsekeelepärast väljendit *õlv* ja *kõlv*. *Õlv* esines Sandori kõnes vanuses 1;9 ja *kõlv* esines Andrease kõnes vanuses 2;0. Mari vanuses 2;5 ütles ainsuse nominatiivi *kõrv* õigesti.

Ainsuse partitiivi *kelva* esines Andrease kõnes vanuses 1;8 ja 2;0. Samas vanuses oskab ta öelda ka *kõrva*, kuid seda imitatsioonina ema kõnest.

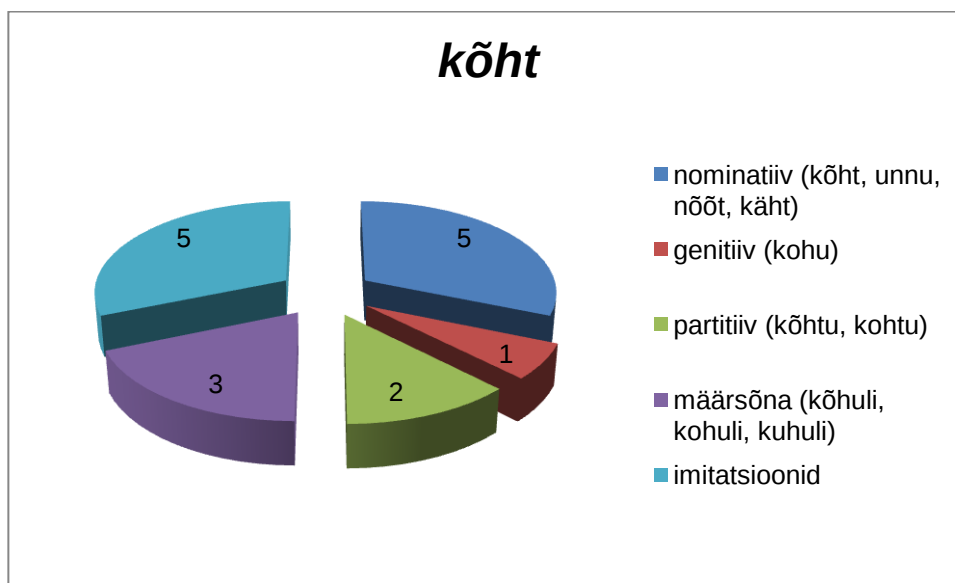
Lisaks ainsuse partitiivile leidub samas vanuses Andrease tekstides veel ka ainsuse allatiivi *kõlvale*.

Mitmuse nominatiivi sõnast *kõrv* leidub nelja lapse dialoogides. Esimene leid on Andrease kõnest vanuses 1;8, mitmuse nominatiivi tähistab ta väljendiga *kelva*. Vanuses 2;0 ja 2;7 leidub Andrease dialoogides aga juba mitmuse nominatiiv *kõrvad*. Martina vanuses 1;9 kasutab oma kõnes väljendit *kuvvad* ning Ann vanuses 1;10 kasutab mitmuse väljendamiseks sõna *kõvvad*. Mari kõnes esineb mitmuse nominatiivi vanuses 2;8, mil ta kasutab lapsekeelset väljendit *kervad* ja ka grammatiliselt õiget vormi *kõrvad*.

Häälikuühendit *rv* oli lastel varasel keeleomandamisperioodil keeruline hääldada, mistõttu leidis sõna *kõrv* erinevatel vormidel hääliku asendamist: *r* asendati põhiliselt *l*-iga (nt. *õlv*, *kõlv*, *kelva*, *kõlvale*, *kelvad*) aga ka *v*-ga (nt. *kuvvad*, *kõvvad*). Lisaks asendati täishäälikut *õ* *e*-ga (nt. *kelva*, *kelvad*, *kervad*) ja *u*-ga (nt. *kuvvad*).

5.12 *kõht*

Sõna *kõht* esines laste kõnes 16 korral ning neist viis olid imitatsioonid. Käänevormidest kasutasid lapsed ainsuse nominatiivi, genitiivi ja partitiivi. Lisaks käänevormidele kasutati veel asendit väljendavat määrsõna *kõhuli*. (Joonis 11)

Joonis 11. Sõna *kõht* esinemissagedus erinevates käänetes

Esimesed väljendid sõna *kõht* kohta leiduvad Ruubenil vanuses 1;4 ja nendeks on *unnu* ja *nõõt*. Päril imitatsioonideks neid pidada ei saa, kuigi ema ütleb enne last *kõht* ja laps kordab järgi *unnu* ning järgmisel korral *nõõt*, kuna väljendid on siiski kirja pildilt täiesti erinevad ning täielikult lapsekeelsed. Päril üldkeelelist ainsuse nominatiivi *kõht* kasutab Mia vanuses 2;3 ning Jaana vanuses 2;5 ütleb kõhu kohta *kähnt*. Andrease (2;6) kõnes leidub samuti üldkeelelist ainsuse nominatiivi *kõht*.

Ainsuse genitiivi leidis tekstides vaid korra Sandoril vanuses 2;2 ning ta kasutas väljendit *kohu*.

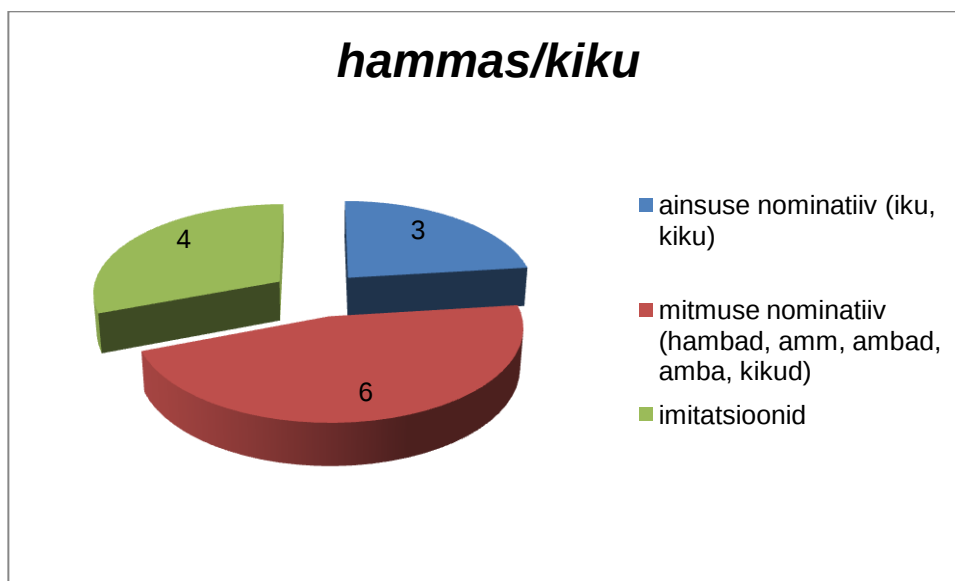
Ainsuse partitiivi leidis Martiina kõnes vanuses 1;5 ning ta kasutab selle väljendamiseks nii üldkeelelist vormi *kõhtu* kui ka lapsekeelset väljendit *kohtu*.

Asendit väljendavat määrsõna *kõhuli* kohtas Martina tekstides kolmel korral: vanuses 1;6 tähistas ta nimetatud määrsõna väljenditega *kohuli* ja *kuhuli* ning vanuses 1;10 juba grammatiliselt õige vormiga *kõhuli*.

Sõna *kõht* kõigist esinenud vormidest hakkas silma just see, et alla 3-aastased lapsed pole veel täielikult omandanud *õ* häälikut ning armastavad seda asendada muude täishäälikutega, nagu näiteks *ä*, *o* ja *u*-ga.

5.13 *hammas/kiku*

Väljendeid sõnast *hammas* leidus 13 korral ning 4 neist olid imitatsioonid. Põhiliselt oli esinatatud mitmuse nominatiiv, kuid paar väljendit leidus ka ainsuses. (Joonis 12)

Joonis 12. Sõnade *hammas/kiku* esinemissagedus erinevates käänetes

Kõige varajasem väljend, mis tähistas sõna *hammas*, oli ainsuse nominatiivis väljend *iku*. Seda kasutas Sandor vanuses 1;9. Vanuse 1;10 ütleb Sandor hamba kohta *kiku*.

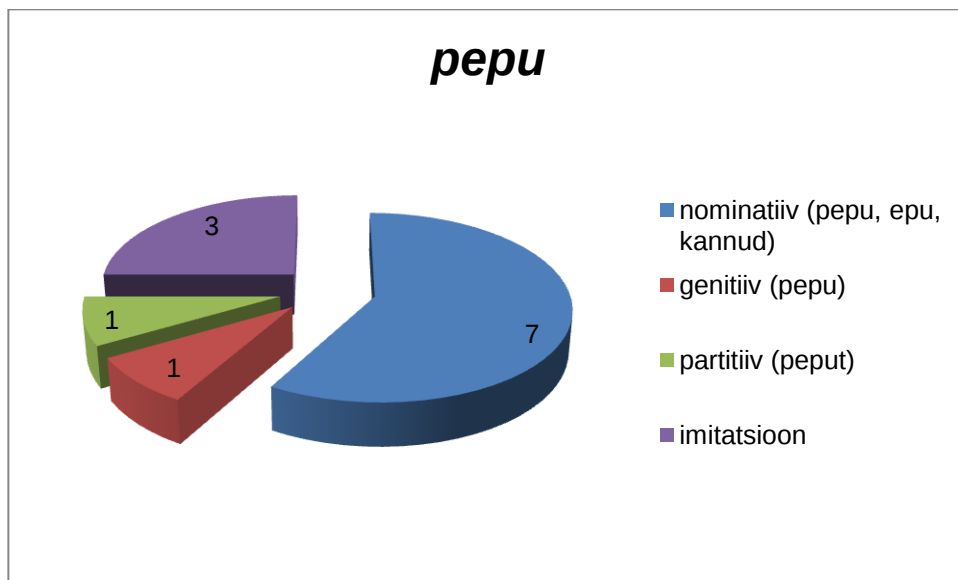
Mitmuse nominatiivi esineb tekstides viie erineva sõnena. Esimesena võib välja tuua Andrease väljendi *amba*, mida ta kasutab vanuses 2;0. Alles vanuses 2;8 leidub tema kõnes näide üldkeelsest vormist *hambad*. Vanuses 2;3 kasutab Henri väljendit *amm* kui näitab näpuga autole, mille on hambad. Mia samas vanuses kasutab selgelt mitmuse nominatiivi tähistamiseks sõna *kikud*. Mari kõnes leidub *hamabad* vanuses 2;6 ja *ambad* vanuses 2;8.

Lastekeeles on üldiselt levinud hammaste kohta öelda *kiku* või *kikud*. Selle kohta leidus näiteid ka läbi vaadatud dialoogides. Eesti keele käsiraamatus seisab, et *h* kirjutamine sõna algul on pigem traditsioonipärane ning häälduses pole see nõutav

(EKK 1997: 42). Siinkohal võib lastekeelest leitud näiteid seostada sellega, et sõnaalgulist h-d iga kord välja ei hääldata.

5.14 *pepu*

Erinevaid vorme sõnast *pepu* esines tekstides 12 korral ning neist kolm olid imitatsioonid. Sõna esines ainsuse nominatiivis, genitiivis ja partitiivis. (Joonis 13)

Joonis 13. Sõna *pepu* esinemissagedus erinevates käänetes

Kõige varajasem esinemine oli ainsuse nominatiivis. Seda kasutas Martina vanuses 1;5. Vanuses 1;10 leidub Sandori tekstides väljend *epu*, kus sõnaalguseline klusiil on kadunud. Vanuses 2;1 kasutab Andreas paralleelselt sõnaga *pepu* ka tagumiku kohta käivat väljendit *kannud*.

Vanuses 2;7 kasutab Andreas sõna *pepu* ainsuse genitiivi tähenduses.

Vanusest 2;5 leidub Andrease tekstides ka sõnast *pepu* ainsuse partitiivi *peput*.

Pepu on lastekeelne väljend üldkeelelise sõna kohta *tagumik*. Samuti on väljend *kannikad* pigem argikeelne kui kirjakeelne väljend. Üldkeelelist väljendit *ma* laste kõnest ei leidnud.

5.15 Vähem esinenud kehasõnad

Lisaks eelpool kirja pandud kehaosade nimetustele esines laste dialoogides veel järgmisi kehaosasid tähistavaid sõnu: *nägu, keel, kael, kurk, karv, habe, näpp/sõrm, pihk, varvas, kand, selg, küüs ja noku*.

Sõna *nägu* esines tekstides kolmel korral neist kaks olid imitatsioonid. Sõna esines vaid ainsuse nominatiivis ning seda kasutas Andreas vanuses 2;0.

Sõna *keel* esines ainsuse nominatiivis ja ainsuse elatiivis. Sandor vanuses 1;9 kasutas ainsuse nominatiivis lapsekeelset sõna *eel*. Selles väljendis on sõnaalguseline klusiil ära jäänud. Ainsuse elatiivi *keelt* kasutas Mari vanuses 2;6.

Sõna *kael* esines ainsuse illatiivis ja inessiivis. Sõna esines imitatsioonina ka ainsuse nominatiivis. Vanuses 1;10 ütles Andreas koti kohta, et seda kantakse *kaelas*. Vanuses 2;1 kasutas Andreas ainsuse illatiivi *kaala* ja fraasi *kaela panema*.

Sõna *kurk* esines ainsuse illatiivis ja elatiivis. Tekstides leidis ka ainsuse inessiivi, kuid seda vaid imitatsioonina. Martina vanuses 1;5 kasutab ainsuse elatiivi fraasis *kukust ääl* (=kurgust hää). Vanuses 2;0 leidub Andrease kõnes ainsuse illatiivi *kulku* ja *kurku*. Mõlemad variandid esinevad samas dialoogis.

Sõna *karv* esines nii ainsuse kui ka mitmuse nominatiivis. Sandori kõnes vanuses 1;10 leidub kahel korral väljendit *alv*. Vanuses 2;2 kasutab Sandor ainsuses sõna *kalv* ja mitmuseis sõna *kallad*.

Sõna *habe* leidub vaid ainsuse nominatiivis. Vanuses 1;10 kasutab Sandor oma kõnes ainsuse nominatiivi *habe* ja vanuses 2;2 kasutab ainsuse nominatiivi tähenduses väljendit *habet*.

Sõna *näpp* leidis ainsuse nominatiivis, genitiivis, partitiivis ja komitatiivis ning mitmuse nominatiivis. Kõik need erinevad käändevormid sõnast *näpp* esinesid ühe lapse kõnes. Vanuses 2;0 leidis Andrease kõnes lapsekeelsel kujul ainsuse partitiivi *läppu* ja *näput* ning lisaks leidis ainsuse komitatiivi *näpuga*. Vanuses 2;1 kasutas Andreas väljendit *näpu* ainsuse nominatiivi tähenduses, nt *emme pühi näpu ala* (=emme pühi näpp ära). Samas vanuses kasutab ta sõnavormi *näpu* ka ainsuse genitiivi tähenduses. Lisaks leidub vanuses 2;1 ka näited ainsuse komitatiivi *näpuga* ja mitmuse nominatiivi *näpud* kohta. Sõna *sõrm* esineb samuti vaid Andrease kõnes. Sõna leidis järgnevates käändevormides: ainsuse nominatiiv, genitiiv ja komitatiiv ning mitmuse nominatiiv. Kõige varajasem esinemine sõnast *sõrm* oli ainsuse komitatiivi tähenduses ja Andreas (2;0) kasutas selle väljendamiseks lapsekeelset vormi *sõlmed*. Samas vanuses leidub tema dialoogides veel mitmuse nominatiivi *sõlmed* ning ainsuse genitiivi *sõrme*. Kõige hiljem leidub ainsuse nominatiivi. Eialgu vanuses 2;1 kasutas Andreas lapsekeelselt väljendit *selm* ja vanuses 2;4 ilmub tekstidesse ka tavapärane sõna *sõrm*.

Sõnast *pihk* leidis materjalis ainsuse genitiivi *peo*. Seda kasutas Martina vanuses 1;10.

Andrease sõnavaras vanuses 2;0 leidis sõnast *varvas* ainsuse nominatiivi *valvas*.

Sõna *kand* ainsuse nominatiivis leidis ühe tütarlapse Jaana kõnes vanuses 2;5.

Sõnast *selg* leidis materjalis ainsuse illatiivi *lelga* (Martina 1;5) ja *selga* (Andreas 2;0).

Sõnast *küüs* leidis materjalis ainsuse ja mitmuse nominatiivi. Ainsuse nominatiivis vastas sõnale *küüs* lapsekeelne väljend *ammu* (Sandor 1;9). Andreas vanuses 2;1 kasutab mitmuse nominatiivi *küüned* asemel *näpud*, kuid juba vanuses 2;5 leidub tema kõnes õige väljend *küüned*.

Sõna *noku* esines ainsuse nominatiivis ja partitiivis Andrease kõnes. Ainsuse nominatiivi *noku* esines neljas dialoogis vanuses 2;0 ja 2;1. Ainsuse partitiivi *nokut* ja *nakut* esines paralleelselt vanuses 2;0.

Kõiki ülal välja toodud sõnu esines materjalis mõnel korral. Samas täiendab see loend oluliselt alla 3-aastaste laste kehaosasid puudutava sõnavara hulka. Järgnevast tabelist on kokkuvõtvalt näha milliseid sõnu ja sõnavorme lapsed veel kasutasid (Tabel 4).

Tabel 4. Vähem esinenud kehasõnade loetelu

<i>sõnad</i>	<i>kääne</i>	<i>arv</i>
noku	nominatiiv	7
nokut, nakut	partitiiv	2
näpu, näpud	ainsuse/mitmuse nominatiiv	2
näpu	genitiiv	2
läppu, näput	partitiiv	2
näpuga	komitatiiv	2
kurku, kulku, kurkuga	nominatiiv	5
kukust=kurgust	elatiiv	2
sõrm, selm; sõlmed=sõrmed	ainsuse/mitmuse nominatiiv	4
sõrme	genitiiv	1
sõlmed=sõrmega	komitatiiv	1
habe	nominatiiv	5
alv, kalv=karv; kallad=karvad	ainsuse/mitmuse nominatiiv	5
kaela, kaala=kaela	genitiiv	2
kaelas	inessiiv	1
ammu=küüs; näpud, küüned=(sõrme)küüned	ainsuse/mitmuse nominatiiv	3
eel=keel	nominatiiv	1
keelt	partitiiv	1
valvas=varvas	nominatiiv	1
kand	nominatiiv	1
nägu	nominatiiv	1
peo	genitiiv	1

6. Järeldused ja arutelu

Siinne bakalaureusetöö annab ülevaate sellest, millised kehasõnad kuuluvad kuni 3-aastaste eesti laste sõnavarasse. Materjal on kogutud CHILDES-i andmebaasist spontaanse kõne lindistustest.

Kuigi keelematerjali on andmebaasis juba alates laste vanusest 0;11, siis esimesed kehaosasid tähistavad sõnad ilmusid laste kõnesse alles vanuses 1;3. Need olid *kätte* (ainsuse illatiiv sõnast *käsi*) ning *opa* (lapsekeelne väljend sõnavormist *sülle/süles* tähenduses).

Kehasõnu esines ainsuses ja mitmuses. Üle poolte sõnadest esinesid vaid ainsuses: *suu, süli/opa, pea, nina, kõht, pepu, nägu, keel, kael, kurk, habe, pihk, varvas, kand, selg* ja *noku*. Nii ainuse kui ka mitmuse vorme leidis sõnadest *käsi, silm, jalg, tiss, kõrv, hammas/kiku, karv, näpp/sõrm* ja *küüs*. Sõna *juuksed* esines materjalis vaid mitmuses.

Käändevormidest olid esindatud nominatiiv, genitiiv, partitiiv, illatiiv, inessiiv, elatiiv, allatiiv, adessiiv ja komitatiiv. 26 kehaosade nimetusest 21 esinesid nominatiivi, 10 genitiivi ja 10 partitiivi vormis. Järgnesid illatiiv (7 sõna), elatiiv ja komitatiiv (6 sõna), inessiiv (5 sõna), allatiiv (2 sõna) ning adessiiv (1 sõna).

Kõige produktiivsem vorm oli ainsuse illatiiv sõnast *käsi* ja seda nii erinevate sõnede (*kätte, kättee, katte, katee, kätt, kää, tätte ja ätte*) kui ka esinemissageduse poolest (esines 68 korral). Järgmine sõnavorm, mis paistis silma oma esinemissageduse poolest, oli ainsuse illatiiv sõnast *süli/opa*. Erinevad sõned sellest vormist olid *sülle, sille, opa ja opaa*. Kokku leidis seda vormi 40 korral. Huvitav on see, et mõlemad kõige sagedamini esinenud vormid (*kätte, sülle/opa*), olid ühtlasi ka kõige esimesena ilmnunud kehaosasid tähistavad sõnad. Neile kahele järgnesid ainsuse inessiiv sõnast *käsi* (*käes, kääs*), mis esines 33 korral, ning ainsuse illatiiv sõnast *suu* (*suhu, suhuu*), mis esines 26 korral.

Silma paistsid veel ainsuse nominatiiv *suu* (esines 19 korral), ainsuse illatiiv sõnast *pea* (erinevad sõned *pähe, pähhee, pähää, pähä*/ esinesid 19 korral), ainsuse nominatiiv *silm* (erinevad sõned *silm, ilm, sil*/ esinesid 14 korral), mitmuse nominatiiv sõnast *silm* (erinevad sõned *silmad, simma, siimad*/ esinesid 14 korral), ainsuse nominatiiv *nina* (erinevad sõned *nina, ninni, ninake*/ esinesid 13 korral) ning ainsuse nominatiiv *käsi* (erinevad sõned *käsi, kätu, tätu*/ esinesid 11 korral).

Kokku on analüüsitud 16 lapse lindistusi. Kolmel lapse lindistustes ei leidunud ühtegi kehaosa tähistavat sõna. Kõige enam erinevaid kehasõnu oli Andreasel: 26 esinenud sõnast leidis tema tekstides 22 erinevat kehaosade nimetust. Andreasel ei esinenud sõnu *karv, keel* ja *pihk*. Andreasele järgnes Sandor 17, Martina 15, Ann 11 ning Mari 10 sõnaga. Kõige populaarsemad sõnad olid *käsi* ja *jalg*, mõlemad leidis 8 lapse kõnes. Järgnesid *hammas/kiku*, mis esines seitsme lapse lindistustes. Sõnu *silm, suu, nina* ja *kõht* kasutasid kuus last. Sõnu *süli/opa, tiss* ja *kõrv* leidis viiel, *pea* ja *pepu* neljal, *juuksed* kolmel ning *keel, kael kurk, varvas, selg, küüs* ja *noku* kahel lapsel. Viie erineva lapse kõnes leidis vaid korra selliseid sõnu nagu *nägu, karv, habe, näpp/sõrm, pihk* ja *kand*.

Sõnavorme kokku oli 579 ning 112 ehk 19% olid hoidekeele imitatsioonid. Imitatsioone leidis 17 erineval kehaosa nimetusel ehk peaaegu kahel kolmandikul sõnadest. Lisaks esinesid imitatsioonina mõned sõnad, mida lapsed iseseisvalt ei kasutanudki, need olid *naba, õlg* ja *süda*. Võib kindlalt väita, et sisendkeelel on oluline osa kehaosasid tähistava sõnavara täiustamisel. Lapsed õppivad uusi sõnu püüdes korrata täiskasvanu kõnet. Loomulikult ei õnnestu kõikide sõnade õigesti välja ütlemine kohe esimesel korral ning ilmselt ei jää kõik korratud sõnad ka kohe meelde. Samuti võivad lapsed pikalt mõnda raske häälikuühendiga sõna kirjakeelest erineva väljendiga tähistada, näiteks võib tuua selliseid konsonantühendid nagu *rv* (nt *kõrv* → *kõlv, kõvvad*) ja *lg* (nt *jalg* → *jallu*).

Käesoleva bakalaureusetöö ajendiks oli Astra Schultsi, Tiia Tulviste ja Kai Kaljumäe töös (2013) kasutatud MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu test, mille üks osa uurib lapsevanematelt, milliseid kehaosasid tähistavaid sõnu kasutavad 0;8–1;4-vanused ning

1;4–2;6-vanused lapsed oma kõnes (vt Schults jt 2013). Noorema vanusegrupi puhul eeldatakse, et lapsed võiksid teada järgmisi inimese kehaosasid tähistavaid sõnu: *hammas, häbe, istmik, jalg, juuksed, keel, kõht, kõrv, käsi, naba, nina, nägu, pea, peenis, põlv, põsk, rind, silm, suu, sõrm/näpp ja varvas*. Vanema vanusegrupi kehaosade sõnaloendisse on lisatud *kael, lõug, põial, selg* ja *õlg*. (vt Schults jt 2013) Kui võrrelda siinses töös esitatud kehasõnade loetelu MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu testis olevate kehasõnade loeteluga, siis võib välja tuua teatud erinevusi. MacArthuri-Batesi testi noorema vanusegrupi (0;8–1;4) loeteluga võrreldes ei leidunud spontaanse kõne materjalis selliseid sõnu nagu *häbe, naba, põlv* ja *põsk*. Vanema vanusegrupi (1;4–2;6) loetelust jäi puudu *lõug, põial* ning *õlg*. Samas esines siinse töö keelematerjalis hulk sõnu, mida MacArthuri-Batesi testis polnud üldse pakutud: *süli/opa, kand, küüs, kurk, habe, karv* ning *pihk*. Kui vaadata sõnade esinemist vanusegruppide järgi, siis spontaanse kõne materjali põhjal tuleb välja, et esimesed kehaosasid tähistavad sõnad ilmuvad lapsekeelde vanuses 1;3, milleks on *käsi* ja *süli*. Vanuses 1;4 lisanduvad *suu, nina, kõht* ja *tiss*. MacArthuri-Batesi testi noorema vanusegrupi loetelust esines siinse töö materjalis vaid viis sõna, lisaks sõna *süli*, mida MacArthuri-Batesi testis pole pakutud. Ülejäänud 20 sõna (*silm, pea, jalg, juuksed, kõrv, hammas/kiku, pepu, nägu, keel, kael, kurk, karv, habe, näpp/sõrm, pihk, varvas, kand, selg, küüs ja noku*) ilmusid laste sõnavarasse alles vanuses 1;5–2;5. Sõnad *pea, kurk* ja *kõrv* esinesid vanuses 1;3 imitatsioonidena, iseseisvalt kasutasid lapsed neid alates vanusest 1;5. Kuigi MacArthuri-Batesi test eeldab, et enamus kehaosasid tähistavaid sõnu omandatakse nooremas vanusegrupis, siis spontaanse kõne analüüsi tulemused näitavad hoopis vastupidist, suurem osa kehaosadega seotud sõnavara omandamisest jääb pigem vanemasse vanusegruppi ehk 1;4–2;6.

7. Kokkuvõte

Käesoleva uurimustöö materjal on kogutud CHILDES-i eesti alamkorpuses olevatest spontaanse kõne lindistustest. Materjali on otsitud alates laste vanusest 0;11 kuni vanuseni 2;11. Töö eesmärgiks oli laste kõnest üles märkida kõik inimese kehaosi tähistavad sõnad, välja tuua neist produktiivsemad lekseemid, loetleda üles enim kasutatavad vormid ning vaadelda lapsekeelseid kõrvalekaldeid ühiskeelsetest üldtuntud nimetustest. Eeldasin, et kindlasti leian lihtsamaid ja rohkem kasutatavaid kehasõnu, nagu näiteks *pea*, *silmad*, *suu*, *nina*, *käed* ja *jalad*. Oletasin, et kõik leiud ei vasta kindlasti üldkeeles tuntud sõnakujule ning ka hoidekeelel on teatav mõju antud sõnade kategooria omandamisele.

Sõnavorme kokku leidis materjalis 579 ning 112 ehk 19% olid hoidekeele imitatsioonid. Kehaõnu esines ainsuses ja mitmuses. Käänevormidest olid esindatud nominatiiv, genitiiv, partitiiv, illatiiv, inessiiv, elatiiv, allatiiv, adessiiv ja komitatiiv. Kokku sai läbi töötatud 16 lapse dialoogid. Kolmel lapse lindistustes ei leidunud ühtegi kehaosa tähistavat sõna. Kõige enam erinevaid sõnu oli Andreasel.

Esimesed kehasõnad ilmusid laste kõnesse alles vanuses 1;3. Need olid *kätte* (ainsuse illatiiv sõnast *käsi*) ning *opa* (lapsekeelne väljend sõnavormist *sülle/süles* tähenduses). Kõige produktiivsem vorm oli ainsuse illatiiv sõnast *käsi* ja seda nii erinevate sõnede kui ka esinemissageduse poolest (esines 68 korral). Suur imitatsioonide hulk näitab selgelt, et hoidekeelel on tähtis osa laste sõnavara omandamisel,

Vastukaaluks MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu testile, milles eeldati, et enamus kehasõnu omandavad lapsed vanuses 0;8–1;4, võib spontaanse kõne põhjal väita, et enamus kehaosasid tähistavaid sõnu omandavad eesti lapsed pigem vanuses 1;4–2;6.

Kasutatud kirjandus

- Argus, R. 2004. Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 49 (2003), 24–49.
- Argus, R. 2005. Imitatiivide kohast lapsekeeles: reduplikatsioonist, morfoloogiast ja sõnaliigilisest ambivalentsusest. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 1, 19–34.
- Clark, E. V. 1993. *The lexicon in acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, E. V. 2009. *First Language Acquisition (2nd ed)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksson, M., Marschik, P. B., Tulviste, T., Almgren, M., Pérez Pereira M., Wehberg S., Marjanovič-Umek L., Gayraud F., Kovacevic M., Gallego C. 2012. Differences between girls and boys in emerging language skills: evidence from 10 language communities. – *The British Journal of developmental psychology*, 30, 326–343. doi: 10.1111/j.2044-835X.2011.02042.x.
- Fillmore, C. 1982. Frame semantics. In Linguistic Society of Korea (ed.). *Linguistics in the morning calm*. Seoul: Hanshin, 111-138;
http://brenocon.com/Fillmore%201982_2up.pdf
- Kivi, L., Sarapuu, H. 2005. Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat. AS Atlex.
- Schults, A., Tulviste, T., & Kaljumäe, K. 2013. Eesti laste esimesed sõnad: MacArthuri-Batesi suhtlemise arengu testi tulemused. – *Eesti Arst*, 92 (1), 21–27.
- Tomasello, M. 2001. Perceiving intentions and learning words in the second year of life. – M. Bowerman & S. C. Levinson (Eds.). *Language acquisition and conceptual development. (Language, culture and cognition, 3)*. Cambridge: Cambridge University Press, 132–158.

- Vider, K. 1996. 2–3-aastaste eesti laste sõnavara. – K. Toivainen (Toim.).
Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa. *Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja*, 125–138. (kui seda on keeruline kätte saada, siis otsi internetist või õppetoolist Videri bakatööd)
- Vija, M. 2005. *Asesõnad ja isikuviitamine lapsekeeles*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Vija, M. 2007. Pronoomenid lapsekeeles: mõnda *mina* ja *sina* omandamisest. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3, 373–384.

Body-Related Words in the Speech of Estonian Children up to Three Years of Age. Summary

The material used in this research paper has been collected from the recordings of spontaneous speech held in the Estonian sub-corpus of CHILDES. The material includes children from the age of 11 months up to 2 years and 11 months. The aim of this work was to record all words related to the human body in children's speech, highlight the most productive lexemes, list the forms most frequently used and note the deviations from common usage present in the children's language. The author expected to find easier and more widely used body-related words such as *pea* (*head*), *silmad* (*eyes*), *suu* (*mouth*), *nina* (*nose*), *käed* (*hands*) and *jalad* (*feet*). It was hypothesised that all findings would not correspond to the words used in the general language and that child-directed speech also has a certain impact on acquiring words from this category.

There were a total of 579 word forms in the material and 112, aka 19%, were imitations of the speech of a caregiver. Words appeared in singular and plural. The cases represented were nominative, genitive, partitive, illative, inessive, elative, allative, adessive and comitative. Dialogues of 16 children were analysed. The speech recordings of three children did not include any words referring to a body part. Andreas had the greatest number of different words.

The first body-related words appeared in children's vocabulary at the age of 1 year and 3 months. These were *kätte* [singular illative from the word *käsi* (*hand*)] and *opa* [children's language-version expression from the word *sülle/süles* (*to/on the lap*)]. The most productive form was the singular illative from the word *käsi* (*hand*), both by different tokens and frequency (appeared 68 times). The large number of imitations clearly indicates that caretaker speech is an important part of children's vocabulary acquisition.

Contrary to the communication development test by MacArthur-Bates, which assumed that children acquire most body-related words from the age of 8 months to 1 year and 4 months, spontaneous speech indicates that Estonian children acquire most words referring to body parts at the age of 1 year and 4 months to 2 years and 6 months.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Moonika Pärn,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
"Kehasõnad kuni 3-aastaste eesti laste kõnes",

mille juhendaja on Sirli Zupping,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja
lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **30.11.2015**